

**Sloboda vjere ili uvjerenja
i sigurnost:
Smjernice za izradu politika**

Sloboda vjere ili uvjerenja i sigurnost: Smjernice za izradu politika

Objavio Ured OSCE-a za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR)
Ul. Miodowa 10
00-251 Warsaw
Poljska

www.osce.org/odihr
© OSCE/ODIHR 2019

Sva prava zadržana. Sadržaj ove publikacije može se slobodno koristiti i reproducirati u obrazovne i druge nekomercijalne svrhe, pod uslovom da se uvijek OSCE/ODIHR navede kao izvor. Tamo gdje postoje razlike u tekstu, molimo da pogledate publikaciju na engleskom jeziku kao konačnu i službenu verziju.

ISBN 978-83-66089-78-5

Naslovnu stranu i unutrašnje stranice je dizajnirao Homework

Pleteni konopac na naslovnoj strani predstavlja suodnos, ili isprepletene niti, između slobode vjere i uvjerenja i sigurnosti, metafora koju je predložio profesor Brett Scharffs tokom procesa pisanja publikacije.

Štampano u Bosni i Hercegovini.

Sadržaj

Zahvalnost.....	4
Uvod.....	5
1. Ljudska prava i OSCE-ov koncept sveobuhvatne sigurnosti.....	8
2. OSCE-ova prihvaćena opredjeljenja i međunarodni standardi o slobodi vjere ili uvjerenja.....	11
3. Sloboda vjere ili uvjerenja i sigurnost: vodeći principi.....	18
4. Pitanja i preporuke koje se odnose na slobodu vjere ili uvjerenja i sigurnost.....	25
4.1. <i>Registracija i deregistracija vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja i sigurnost.....</i>	<i>26</i>
4.2. <i>“Ekstremistički” govor i literatura i sigurnost.....</i>	<i>34</i>
4.3. <i>Pregledi, praćenje i pretresi u bogomoljama i sastajalištima i sigurnost.....</i>	<i>48</i>
4.4. <i>Restrikcije kod preobraćanja i ograničavanja aktivnosti religijske zajednice ili zajednice sljedbenika drugog vjerovanja koje su povezane sa inostranstvom.....</i>	<i>58</i>

Zahvalnost

Ovaj dokument je proizvod širokih konsultacija sa državnim zvaničnicima, organizacijama civilnog društva, vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja i akademskim stručnjacima. Sastanci na kojima su prikupljane povratne informacije o nacrtima ove publikacije održani su u Alma Ati, Brajtonu (Ujedinjeno Kraljevstvo), Briselu, Kijevu, Londonu, Otavi, Beču, Varšavi i Vašingtonu, D. C., između oktobra 2016. i aprila 2018, i okupili su 165 učesnika (90 muškaraca i 75 žena) iz različitih oblasti. Posebna zahvalnost pripada svima koji su učestvovali u ovom procesu konsultacija. Mišljenje o ovom dokumentu zatraženo je i od ODIHR-ovog Panela stručnjaka za slobodu vjere ili uvjerenja.

Izradi ovog dokumenta svoj doprinos dali i sljedeći stručnjaci: Silvio Ferrari, Joelle Fiss, Nazila Ghanea, Susan Kerr, Brett Scharffs, Jeroen Temperman, Asma Uddin, Marco Ventura i Michael Wiener.

ODIHR se također želi zahvaliti na saradnji i podršci koju su nam pružili Kaspijski javni univerzitet, Komisija za sigurnost i saradnju u Evropi, Međunarodni centar za pravne i religijske studije Pravnog fakulteta J. Reuben Clark, Univerzitet Brigham Young, Univerzitet Taras Shevchenko, Komisija Sjedinjenih Američkih Država za međunarodne religijske slobode i Univerzitet Sussex.

Uvod

Potencijalni izazovi mnoštva različitih vjera i uvjerenja u regionu OSCE-a, kao i prijetnja koju predstavljaju nasilni ekstremizam i radikalizacija koji vode ka terorizmu,¹ stavili su odnose između slobode mišljenja, savjesti, vjere ili uvjerenja² i potrebe da se pruži sigurnost u samo središte pažnje.³ Mada su zemlje članice OSCE-a usvojile različite strategije kako bi osigurale da njihove sigurnosne mjere budu u potpunosti u skladu sa njihovim međunarodnim obavezama i opredjeljenjima koja se tiču slobode vjere ili uvjerenja, određeni zakoni, sigurnosne politike i prakse stavljaju slobodu vjera ili uvjerenja i druga univerzalna ljudska prava pod snažan pritisak. Takve mjere, posebno one koje su vrlo široke ili se provode proizvoljno, često se uvode u ime “nacionalne”, “državne” ili “javne” sigurnosti, ili u interesu očuvanja, odnosno održavanja “mirne koegzistencije”, “socijalne stabilnosti” ili “društvene harmonije”. Iskustvo pokazuje da ovakva ograničenja mogu prije pogoršati nego poboljšati sigurnost.

-
- 1 Iako OSCE nije dao definiciju nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode terorizmu, “radikalizacija koja vodi terorizmu” je opisana kao “dinamički proces u kojem osoba počinje prihvatati terorističko nasilje kao moguć, možda čak i legitiman način djelovanja. To, u konačnici, mada ne i nužno, može dovesti do toga da ta osoba zagovara, pruža podršku ili učestvuje u terorizmu”. Vidjeti u: *Prevenција terorizma i suzbijanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode terorizmu: Pristup nadzora u zajednici*, OSCE-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (Varšava: ODIHR, 2014), str. 15. U skladu sa OSCE-ovim opredjeljenjima, terorizam i nasilni ekstremizam se ne mogu i ne trebaju povezivati sa bilo kojom rasom, etničkom grupom, nacionalnošću ili religijom. Ovo je navedeno u sljedećim dokumentima: Bukureštanski plan za borbu protiv terorizma, 2001, Bukureštanski dokument, Odluka br. 1, par. 3; Ministarsko vijeće OSCE-a, Deklaracija br. 4/15, Sprečavanje i suzbijanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode terorizmu, Beograd, 4. decembar 2015; Ministarsko vijeće OSCE-a, Deklaracija br. 1/16, Jačanje OSCE-ovih nastojanja na sprečavanju i suzbijanju terorizma, Hamburg, 9. decembar 2016.
 - 2 U daljnjem tekstu ovog dokumenta, termin “sloboda vjere ili uvjerenja” koristi se kao kraća formulacija.
 - 3 Postoje mnogi važni aspekti odnosa između religijske slobode ili slobode vjerovanja i sigurnosti, uključujući sigurnost samih vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja, što uključuje i zločine iz mržnje počinjene na osnovu religije i drugih vjerovanja, ali ta pitanja ne spadaju u domen ovih smjernica.

Zemlje članice OSCE-a imaju obavezu da štite ljudska prava svih osoba, grupa i zajednica koje borave na njihovoj teritoriji i svih osoba koje podliježu njihovoj jurisdikciji. Svako ljudsko biće ima pravo na sigurnost ličnosti,⁴ kao i pravo na slobodu vjere ili uvjerenja. Zemlje članice također imaju primarnu odgovornost da garantiraju ta prava i odgovorne su za njihovu provedbu na jednakoj osnovi za sve u okviru svoje jurisdikcije.

Zaštita, poštovanje i osiguravanje prava na sigurnost osobe uključuju obavezu države da štiti pojedince, grupe i zajednice od prijetnji kao što su kriminal, nasilje i terorizam.⁵ Države moraju posmatrati sigurnost u svim njenim različitim dimenzijama i usvojiti sveobuhvatan i kooperativan pristup koji ne daje prenaplašenu prednost nacionalnoj sigurnosti na račun drugih dimenzija sigurnosti, uključujući ljudska prava.⁶

Ipak, dobar dio savremenog diskursa o slobodi vjere ili uvjerenja i sigurnosti traži uspostavu ravnoteže između ovih vrijednosti ili sugerira da barem neki od aspekata te slobode moraju biti žrtvovani kako bi se postigla sigurnost. Takav diskurs je protivrječan OSCE-ovom ukupnom pristupu sigurnosti, koji ne poima slobodu vjere ili uvjerenja i sigurnost kao suprotstavljena prava, nego ih priznaje kao komplementarne, međusobno ovisne i uzajamno osnažujuće ciljeve koji se mogu i moraju unapređivati zajedno. Kao i kod drugih ljudskih prava, potreban je sveobuhvatan sigurnosni režim kako bi sloboda vjere ili uvjerenja bila u potpunosti poštovana, zaštićena i ostvarena. Istovremeno, održiva sigurnost nije moguća bez punog poštivanja ljudskih prava, jer su ona suštinski preduvjet za povjerenje na koje se mora oslanjati odnos između države i stanovništva kome ona služi. Bez takvog povjerenja, državi bi bilo teško djelotvorno ispunjavati svoju odgovornost u pogledu pružanja sigurnosti, kao i zaštite i očuvanja demokratskog društva.

4 Generalna skupština UN-a, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, 10. decembar 1948, 217 A (III) (u daljnjem tekstu: UDHR), član 3, <<http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>>.

5 Brojna OSCE-ova opredjeljenja naglašavaju potrebu da zemlje članice poduzimaju radnje kako bi spriječile i suzbijale nasilni ekstremizam i radikalizaciju koji vode terorizmu, ali uz poštovanje njihovih obaveza iz međunarodnog prava, posebno ljudskih prava i temeljnih sloboda (npr., OSCE MC, Deklaracija br. 4/15, OSCE MC, Deklaracija br. 1/16, *op. cit.*, fusnota 1).

6 OSCE-ov koncept sveobuhvatne sigurnosti se razmatra u Poglavlju 1 ove publikacije.

OSCE-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) objavljuje publikaciju *Sloboda vjere ili uvjerenja i sigurnost: Smjernice za izradu politika* kako bi pojasnio uzajamni odnos između slobode vjere i sigurnosti u svjetlu OSCE-ovog sveobuhvatnog okvira za mir i sigurnost. Ona nadalje objašnjava prirodu, status i opseg slobode vjere ili uvjerenja, sadržanih u OSCE-ovim opredjeljenjima i međunarodnim i regionalnim standardima. Konačno, ona navodi vodeće principe, praktične smjernice i preporuke za rješavanje niza pitanja koja se susreću na ukrštanju sloboda vjere ili uvjerenja i sigurnosti u regiji OSCE-a. Ova publikacija je prvenstveno namijenjena kreatorima politika koji su zaduženi za izradu i provedbu zakona, politika i strategija u oblasti sigurnosti kako bi se osiguralo da njihove sigurnosne odredbe budu u skladu sa njihovim opredjeljenjima i međunarodnim obavezama koje se tiču ovog univerzalnog ljudskog prava.

Pronalaženje dugoročnih rješenja u ovoj oblasti zahtijeva saradnički pristup koji uključuje državu i ostale relevantne aktere. S obzirom na to, ove smjernice se odnose i na organizacije civilnog društva, posebno one koje se bave ljudskim pravima, pitanjima tolerancije i nediskriminacije, vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, državne institucije za ljudska prava, akademske institucije, obrazovne profesionalce i medije. Kako nijedna vjerska zajednica ili zajednica uvjerenja ne može napredovati u okruženju koje nije sigurno, sve one imaju ulogu u unapređivanju sigurnosti u širem društvu. Dajući inspiraciju pozitivnoj viziji kolektivne ljudske egzistencije i zajedničkog dobra, one mogu promovirati tekuća društvena nastojanja u pravcu jačanja socijalne kohezije i sveobuhvatne i održive sigurnosti. Stoga se neke od preporuka odnose jednako na državne i nedržavne aktere.

Standardi koji se razmatraju u ovom tekstu primjenjuju se u regionu OSCE-a, iako nije svaki navedeni standard obavezujući za svaku zemlju članicu. U velikoj mjeri se ovi standardi oslikavaju u OSCE-ovim prihvaćenim opredjeljenjima o ljudskoj dimenziji. Spomenuti su i neki relevantni neobavezujući standardi, pošto oni pružaju korisna pojašnjenja i razradu principa na kojima počivaju OSCE-ova opredjeljenja i međunarodni standardi.

1. Ljudska prava i OSCE-ov koncept sveobuhvatne sigurnosti

Prema OSCE-u, smatra se da je sigurnost sveobuhvatna, kooperativna, jednaka, nedjeljiva i utemeljena na ljudskim pravima. Sve tri komplementarne dimenzije (političko-vojna, ekonomska i okolišna te ljudska) OSCE-ovog sveobuhvatnog pristupa sigurnosti smatraju se jednakim po važnosti.

Sloboda vjere ili uvjerenja se priznaje kao jedan od fundamentalnih principa u uzajamnim odnosima između zemalja članica OSCE-a i kao integralni aspekt OSCE-ovog koncepta sigurnosti.⁷ Odluka Ministarskog vijeća iz Kijeva o slobodi misli, savjesti, vjere ili uvjerenja naglašava, na primjer, “vezu između sigurnosti i punog poštivanja slobode misli, savjesti, vjere ili uvjerenja”.⁸

U vezi sa ovim treba primijetiti da mir i sigurnost počivaju na slobodi vjere ili uvjerenja, kao i svim drugim ljudskim pravima, da se grade na stvarnom priznavanju najrazličitijih ljudskih uvjerenja i konkretnoj mogućnosti da svaka osoba “ispovijeda i praktikuje, sama ili u zajednici sa drugima, vjeru ili uvjerenje u skladu sa onim što joj nalaže vlastita savjest”.⁹ Sloboda vjere ili uvjerenja ne samo da pomaže zadovoljavanju temeljne potrebe svakog ljudskog bića, naime, zaštite prava na vlastiti svjetonazor, nego i ostvarivanju koristi od artikulacije različitih gledišta.

7 Završni akt Konferencije o sigurnosti i saradnji u Evropi, OSCE, 1975, <<https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>> (u daljnjem tekstu: Helsinški završni akt 1975).

8 Ministarsko vijeće OSCE-a, Odluka br. 3/13, Sloboda misli, savjesti, vjere ili uvjerenja, Kijev, 6. decembar 2013, par. 6 (u daljnjem tekstu: Odluka MV iz Kijeva 3/13).

9 Helsinški završni akt 1975, *op. cit.*, fusnota 7.

Ljudska prava, uključujući slobodu vjere ili uvjerenja, od suštinskog su značaja za prosperitet društava, te stoga moraju biti integrirana i u sve odgovore na sukobe i nasilje, bilo radi rješavanja njihovih uzroka, zaštite njihovih žrtava ili ograničavanja njihovih posljedica. Na taj način, ljudska prava i sigurnosne mjere djeluju u istom cilju. Sloboda vjere ili uvjerenja doprinosi uzajamnom poštovanju, povjerenju, razumijevanju i jednakosti među narodima različitih vjera ili uvjerenja. Stoga ona može pomoći da društva budu otpornija na one probleme koji predstavljaju prijetnju po sigurnost.

Puno pridržavanje OSCE-ovih prihvaćenih opredjeljenja i međunarodnih standarda o slobodi vjere ili uvjerenja donosi koristi koje vode ka sveobuhvatnoj i održivoj sigurnosti, posebno u oblasti socijalnog i ekonomskog razvoja i mira.¹⁰ Sloboda vjere ili uvjerenja je sredstvo za mobilizaciju i omogućavanje pozitivnih resursa ljudi koji ispovijedaju različita uvjerenja, vjerska ili druga, za napredak društva. Prema tome, nepotrebne restrikcije prava na slobodu vjere ili uvjerenja slabe njegove potencijale za izgradnju socijalne mreže koja osigurava i slobodu i sigurnost.

Sloboda vjere ili uvjerenja i jednakost muškaraca i žena pripadaju istom okviru nedjeljivih ljudskih prava.¹¹ Sveobuhvatna sigurnost zahtijeva jednako uživanje slobode vjere ili uvjerenja za muškarce i žene. U tom pogledu, zemlje članice OSCE-a su se saglasile s tim da je "puno i jednako uživanje ljudskih prava od strane žena od suštinske važnosti za postizanje mirnijeg, prosperitetnijeg i demokratičnijeg regiona OSCE-a"¹² i da su "znanje, vještine i iskustvo žena i muškaraca bitni za mir...,

10 Postoji sve veći broj dokaza o vezi između slobode vjere ili uvjerenja i društvenog sklada i ekonomskog prosperiteta, na koje ukazuje više studija, uključujući: Grim, B. & Finke, R., "Cijena uskraćene slobode: *religijski progon i konflikt u 21. stoljeću* (New York: Cambridge University Press, 2011); Grim, B., Clark, G. & Snyder, R. E., "Da li je vjerska sloboda dobra za biznis? Konceptualna i empirijska analiza", *Interdisciplinary Journal of Research on Religion*, Vol. 10, No. (4), 2014.

11 Bečka deklaracija i Program djelovanja, Ured Visokog komesara za ljudska prava pri Ujedinjenim nacijama, 25. juni 1993, par. 5, <<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Vienna.aspx>>. U deklaraciji se navodi da su "sva ljudska prava univerzalna, nedjeljiva, međusobno ovisna i međusobno povezana".

12 Istanbulski dokument: Povelja za evropsku sigurnost 1999, OSCE (u daljnjem tekstu: Istanbulski dokument 1999), < <https://www.osce.org/mc/39569?download=true>>.

sigurnost i stabilnost u regionu OSCE-a".¹³ Ovo je dodatno razrađeno u nekoliko odluka Ministarskog vijeća OSCE-a o rodnoj jednakosti.¹⁴ S obzirom na to da muškarci i žene mogu biti na različit način pogođeni kršenjem njihovog prava na slobodu vjere ili uvjerenja, važno je rješavati pitanje diskriminacije i na osnovu vjere ili uvjerenja i na osnovu roda.¹⁵

-
- 13 Dokument 13. sastanka Ministarskog vijeća, Ljubljana, 2005, OSCE, (u daljnjem tekstu: Ljubljanski dokument 2005), <<https://www.osce.org/mc/18778?download=true>>.
 - 14 Vidi: Ministarsko vijeće OSCE-a, Odluka br. 14/05, Žene u prevenciji sukoba, upravljanju krizom i postkonfliktnoj rehabilitaciji, Ljubljana, 2005; Ministarsko vijeće OSCE-a, Odluka br. 15/05, Sprečavanje i suzbijanje nasilja protiv žena, Ljubljana, 2005; Ministarsko vijeće OSCE-a, Odluka br. 7/09, Učešće žena u političkom i javnom životu, Atina, 2009; i Ministarsko vijeće OSCE-a, Odluka br. 10/11, Promocija jednakih prilika za žene u ekonomskoj sferi", Vilnius, 2011.
 - 15 Ovo naglašava važnost da države članice OSCE-a osiguraju integraciju rodne analize i rodno osjetljivih pristupa promociji i zaštiti slobode vjere ili uvjerenja u mjere, politike i prakse za ostvarivanje sigurnosti. OSCE-ov Akcioni plan za 2004. za promociju rodne jednakosti poziva na uvrštavanje rodnih pitanja u programe i projekte sa ciljem postizanja rodne jednakosti. Za analizu diferencijalnog utjecaja antisemitskih zločina iz mržnje i sigurnosnih izazova povezanih s tim vidi: Razumijevanje antisemitskih zločina iz mržnje i rješavanje sigurnosnih potreba jevrejskih zajednica: praktični vodič (Varšava: ODIHR, 2017), str. 13-15, <<https://www.osce.org/odihr/317166>>.

2. OSCE-ova prihvaćena opredjeljenja i međunarodni standardi o slobodi vjere ili uvjerenja

Sloboda vjere ili uvjerenja je ljudsko pravo koje uključuje više aspekata i obuhvata individualne, kolektivne, institucionalne, obrazovne i komunikativne dimenzije, a izričito je priznato u prihvaćenim opredjeljenjima OSCE-a¹⁶ kao i u međunarodnim i regionalnim standardima.¹⁷ Ti standardi uspostavljaju niz ključnih principa koji se odnose na uživanje slobode vjere ili uvjerenja, uključujući njen status

-
- 16 Helsinški završni akt 1975, *op. cit.*, fusnota 7; Zaključni dokument trećeg sastanka, Beč, 4. novembar 1986. do 19. januara 1989, OSCE (u daljnjem tekstu: Bečki dokument 1989); Dokument kopenhavskog sastanka Konferencije o ljudskoj dimenziji CSCE-a, OSCE (u daljnjem tekstu: Kopenhavški dokument 1990); Pariška povelja za Novu Evropu, 1990, OSCE (u daljnjem tekstu: Pariška povelja 1990); Budimpeštanski dokument: Ka istinskom partnerstvu u novoj eri. Samit šefova država ili vlada, 1994, OSCE (u daljnjem tekstu: Budimpeštanski dokument 1994); Istanbulski dokument 1999, *op. cit.*, fusnota 12; Dokument 11. sastanka Ministarskog vijeća, Maastricht, 2003, OSCE (u daljnjem tekstu: Maastrichtski dokument 2003); Dokument 12. sastanka Ministarskog vijeća, Sofija, 2004, OSCE (u daljnjem tekstu: Sofijski dokument 2004); Ljubljanski dokument 2005, *op. cit.*, fusnota 13; Dokument 14. sastanka Ministarskog vijeća, Brisel, 2006, OSCE (u daljnjem tekstu: Briselski dokument 2006); Dokument 15. sastanka Ministarskog vijeća, Madrid, 2007, OSCE (u daljnjem tekstu: Madridski dokument 2007); Dokument 16. sastanka Ministarskog vijeća, Helsinki, 2008, OSCE (u daljnjem tekstu: Helsinški dokument 2008); Dokument 17. sastanka Ministarskog vijeća, Atina, 2009, OSCE (u daljnjem tekstu: Atinski dokument 2009); Komemorativna deklaracija iz Astane, 2010; Dokument 12. sastanka Ministarskog vijeća, Kijev, 2013, OSCE (u daljnjem tekstu: Kijevski dokument 2013).
- 17 Generalna skupština UN-a, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 16. decembar 1966, Ujedinjene nacije, Treaty Series, vol. 999, str. 171 (u daljnjem tekstu: ICCPR), član 18, <<http://www.ohchr.org/en/professionalinter-est/pages/ccpr.aspx>>; Vijeće Evrope, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, dopunjena protokolima br. 11 i 14, 4. novembar 1950. (u daljnjem tekstu: ECHR), član 9, <<http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=005&CL=ENG>>; Organizacija američkih država (OAS), Američka konvencija o ljudskim pravima, Pakt San Josea, Kostarika, 22. novembar 1969. (u daljnjem tekstu: ACHR), član 12, <http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm>; Evropska unija, Povelja o temeljnim pravima Evropske unije, 26. oktobar 2012, 2012/C, 326/02, član 10, <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ:C:2012:326:TOC>>.

kao prava koje pripada svim ljudskim bićima, muškarcima i ženama, kako vjernicima tako i onima koji ne pripadaju nijednoj vjeri,¹⁸ kao slobodu da svako manifestira ili postupa prema svojoj vjeri ili uvjerenju, pojedinačno ili u zajednici sa drugima, javno ili privatno, putem molitve, pouke, prakse i pridržavanja.¹⁹ Ovaj dokument se odnosi na pojedince koji djeluju u zajednici sa drugima kako bi ostvarivali svoju slobodu vjere ili uvjerenja kao "vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja".²⁰

Uživanje slobode vjere ili uvjerenja od strane ljudskih bića, samostalno ili u zajednici sa drugima, javno ili privatno, jeste neotuđivo pravo. Kao takvo, ono ne može biti uslovljeno dozvolom od strane države.²¹ Normativni status slobode vjere ili uvjerenja je osnažen činjenicom da je to neosporivo pravo prema članu 4(2) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (ICCPR). To znači da država ne može koristiti kao izgovor za derogaciju svojih obaveza iz člana 18 ICCPR-a čak ni vanredno stanje, proglašeno usljed prijetnje po opstanak nacije.²²

Države su, prema tome, dužne, prema međunarodnom pravu ljudskih prava, da postupaju kao nepristrasni garant slobode vjere ili uvjerenja prema svim pojedincima i vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja u okviru svoje jurisdikcije. Ta dužnost nije ograničena na državljane i osobe sa dozvolom boravka i jednako se odnosi i na tražioce azila, migrante, izbjeglice i osobe bez državljanstva.

Polazna tačka za definiranje primjene slobode vjere ili uvjerenja mora

-
- 18 Vidi: Opći komentar br. 22, Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija, UN Doc. CCPR/C21/Rev.1/Add.4, koji pojašnjava da sloboda religije pripada teističkim, neteističkim, ateističkim ili drugim vjernicima, par. 2 (u daljnjem tekstu: Opći komentar br. 22).
 - 19 ICCPR, član 18(1); ECHR, član 9(1); Američka konvencija o ljudskim pravima (ACHR), član 12(1); Bečki dokument 1989, op. cit., fusnota 16; Kopenhaški dokument 1990, op. cit., fusnota 16, par. 9.4.
 - 20 Zajedničke smjernice o pravnom subjektivitetu vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja, OSCE/ODIHR i Venecijanska komisija, par. 11 (Varšava: OSCE/ODIHR, 2014), <<https://www.osce.org/odihr/139046>>.
 - 21 Ibid., str. 13, 17 i 39. Vidi također: Besarabijska mitropolitska crkva protiv Moldavije, Evropski sud za ljudska prava (Apelacija br. 45701/99, presuda od 13. decembra 2001), par. 128-130; Izvještaj Specijalnog izjavitelja UN-a za slobodu vjere ili uvjerenja, Heiner Bielefeldt, Generalna skupština UN-a, UN Doc. A/HRC/19/60, 22. decembar 2011, par. 25 i 41, <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session19/A-HRC-19-60_en.pdf>.
 - 22 Vidi: Smjernice za preispitivanje zakonodavstva koje se tiče vjere ili uvjerenja (Varšava: OSCE/ODIHR, 2004), <<http://www.osce.org/odihr/13993>>, str. 19.

biti samoodređenje vjere ili uvjerenja, mada, naravno, vlasti imaju izvjesnu nadležnost da primijene objektivne, formalne kriterije kako bi utvrdile da li su ovi termini primjenjivi u specifičnom slučaju.²³ Postoji mnoštvo različitih vjera i uvjerenja,²⁴ a termini "vjera" i "uvjerenja" su široki.²⁵ Sloboda vjere ili uvjerenja nije ograničena u svojoj primjeni na tradicionalne ili velike vjere ili uvjerenja, niti je ovo pravo ograničeno na vjere ili uvjerenja sa institucionalnim karakteristikama ili praksama koje su analogne takvim tradicionalnim gledištima.²⁶ Pravo na slobodu vjere ili uvjerenja štiti one koji gaje teistička, neteistička i ateistička uvjerenja, kao i pravo da se ne slijedi bilo koja vjera ili uvjerenje.²⁷ To znači da novoosnovane vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, kao i one koje se smatraju vjerskim manjinama, moraju dobiti istu zaštitu kao i dominantna vjerska zajednica.²⁸

23 Evropski sud za ljudska prava je utvrdio da, kako bi položaj osobe spadao u domen prava na slobodu vjere ili uvjerenja, on mora pokazivati "izvjesni nivo uvjerljivosti, ozbiljnosti, kohezije i važnosti" (Campbell and Cosans v. Ujedinjeno Kraljevstvo, Evropski sud za ljudska prava, Apelacija br. 75111/76 i 7743/76, presuda od 25. februara 1992).

24 Vidi: Studija diskriminacije po pitanju vjerskih prava i praksi Specijalnog izvijestitelja Potkomisije za prevenciju diskriminacije i zaštitu manjina, Ujedinjene nacije, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/200/Rev.1, str. 1, <<https://undocs.org/E/CN.4/Sub.2/200/Rev.1>>, gdje se navodi da "s obzirom na poteškoću definiranja 'religije', u ovoj studiji se koristi termin 'vjera ili uvjerenja', koji uključuje, osim različitih teističkih vjerovanja, i druga uvjerenja, kao što su agnosticizam, slobodoumlje, ateizam i racionalizam".

25 Izvještaj Specijalnog izvijestitelja UN-a za slobodu vjere ili uvjerenja, Heiner Bielefeldt, UN Doc., op.cit., 21, par. 38.

26 Opći komentar br. 22, par. 2, op. cit., fusnota 18; Zajedničko mišljenje o nacrtu Zakona o slobodi svijesti i religije i o zakonima o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona, Zakona o upravnim prekršajima i Zakona o odnosima između Republike Armenije i Svete armenske apostolske crkve Republike Armenije, par. 22-24; Privremeno zajedničko mišljenje o Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o slobodi svijesti i vjerskim organizacijama i o Zakonu o izmjenama Krivičnog zakona, Zakonu o upravnim prekršajima i Zakonu o dobrotvornom radu Republike Armenije, OSCE/ODIHR i Venecijanska komisija, CDL-AD (2010) 054, 22. decembar 2010, par. 43, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)054-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)054-e) (u daljnjem tekstu: Zajedničko mišljenje o Armeniji); Grzelak v. Poland, Evropski sud za ljudska prava (Apelacija br. 7710/02, presuda od 15. juna 2010), par. 85; Kokkinakis v. Grčka, Evropski sud za ljudska prava (Apelacija br. 14307/88, presuda od 25. maja 1993), par. 31; i Buscarini i ostali v. San Marino, Evropski sud za ljudska prava (Apelacija br. 24645/94, presuda od 18. februara 1999), par. 34.

27 Opći komentar br. 22, par. 2, op. cit., fusnota 18; Zajedničko mišljenje o Armeniji, par. 46-47, op. cit., fusnota 26.

28 Komitet za ljudska prava UN-a upozorio je da "činjenica da je religija priznata kao državna religija ili da je etablirana kao zvanična ili tradicionalna, ili da njeni sljedbenici čine većinu stanovništva" ne može predstavljati opravdanje za diskriminaciju protiv pripadnika drugih vjera ili uvjerenja, op. cit., fusnota 18.

Sloboda vjere ili uvjerenja dio je šireg okvira ljudskih prava i tijesno je povezana sa ostalim univerzalnim ljudskim pravima i temeljnim slobodama, kao što su: sloboda izražavanja,²⁹ sloboda okupljanja i udruživanja³⁰ i pravo na nediskriminaciju. U skladu s tim, Odluka Ministarskog vijeća iz Kijeva naglašava da su “sloboda misli, savjesti, vjere ili uvjerenja i sva druga ljudska prava i temeljne slobode međusobno ovisni, međusobno povezani i da se uzajamno osnažuju.”³¹

Forum internum se odnosi na unutarnju dimenziju prava na slobodu vjere ili uvjerenja, naime, slobodu da se ima ili prihvati vjera ili uvjerenje po vlastitom izboru, što uključuje i pravo da se promijeni vjera ili uvjerenje.³² Pošto unutarnja sloboda da se ima, prihvati ili promijeni vjera ne podliježe ograničavajućim klauzulama iz člana 18 ICCPR-a i člana 9 Evropske konvencije o ljudskim pravima (ECHR), ovaj forum internum uživa apsolutnu zaštitu.³³

Sloboda da se manifestira vjera ili uvjerenje, što predstavlja vanjsku komponentu slobode vjere ili uvjerenja, odnosno forum externum, štiti široki opseg postupaka. OSCE-ova opredjeljenja i međunarodni i regionalni standardi štite različite individualne i zajedničke manifestacije vjere ili uvjerenja. Sloboda da se manifestira vjera ili uvjerenje sastoji se prvenstveno, ali ne i isključivo, od slobode molitve i slobode podučavanja, praktikovanja i pridržavanja vjere ili uvjerenja.³⁴ Među ovim različitim vidovima manifestiranja mogu postojati znatna preklapanja. Manifestacije vjere ili uvjerenja su detaljno razrađene u OSCE-ovom Bečkom dokumentu iz 1989. godine, posebno u vezi s

29 Za detaljnu analizu i razmatranje odnosa između prava na slobodu vjere ili uvjerenja i prava na slobodu mišljenja i izražavanja, vidi: Izvještaj Specijalnog izvjestitelja UN-a za slobodu vjere ili uvjerenja, Generalna skupština UN-a, UN Doc. A/HRC/31/18, 23. decembar 2015, < <https://undocs.org/A/HRC/31/18>>.

30 *Smjernice o slobodi mirnog okupljanja*, OSCE/ODIHR i Venecijanska komisija (Varšava: ODIHR, 2010), 2. izdanje, < <https://www.osce.org/odihr/73405>>; i *Smjernice o slobodi udruživanja*, OSCE/ODIHR i Venecijanska komisija (Varšava: ODIHR, 2015), < <https://www.osce.org/odihr/132371>>.

31 Bečka deklaracija i program djelovanja, Ured Visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih nacija, 25. juni 1993, < <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/vienna.aspx>>.

32 ECHR, član 9(1); Kopenhaški dokument 1990, par. 9.4, *op. cit.*, fusnota 16; Kijevski dokument 2013; UDHR, član 18. U vezi sa ICCPR-om, Komitet UN-a u svom Općem komentaru br. 22 tumači član 18 u smislu da on uključuje slobodu da se promijeni religija ili vjerovanje.

33 ACHR, član 12(2) pruža sličnu zaštitu. Vidi: Opći komentar br. 22, par. 3, *op. cit.*, fusnota 18.

34 Opći komentar br. 22, *op. cit.*, fusnota 18, razrađuje pitanje slobode manifestiranja vjere ili uvjerenja.

kolektivnim, zajedničkim dimenzijama.³⁵

Dopuštena su određena ograničenja samo u pogledu slobode manifestiranja vjere ili uvjerenja³⁶ i ona su precizno zacrtana. Ograničenja moraju biti striktno opravdana, a država uvijek snosi teret opravdanja za svako ograničenje. Svako ograničenje je uski izuzetak od pravila da svako mora imati slobodu da u potpunosti uživa svoje pravo na slobodu vjere ili uvjerenja. OSCE-ova opredjeljenja također predviđaju da pravo na slobodu vjere ili uvjerenja neće podlijetati bilo kakvim restrikcijama osim onih koje propisuje zakon i koje su u skladu sa obavezama zemalja članica prema međunarodnom pravu i njihovim međunarodnim obavezama.³⁷

Da bi ograničenje slobode manifestiranja vjere ili uvjerenja bilo dopušteno prema međunarodnom pravu ljudskih prava, ono mora zadovoljiti svaki od sljedećih kriterija:

- a. Ograničenje mora biti propisano zakonom;³⁸
- b. Svrha ograničenja je zaštita javne sigurnosti, javnog reda, javnog zdravlja ili morala, ili temeljnih prava i sloboda ostalih;³⁹
- c. Ograničenje je potrebno za postizanje neke od navedenih svrha i srazmjerno je namjeravanom cilju⁴⁰ i
- d. Ograničenje se ne uvodi sa ciljem diskriminacije, niti se provodi na diskriminatoran način.⁴¹

Imajući u vidu status slobode vjere ili uvjerenja kao neotuđivog prava, bitno je da se kriteriji za moguća ograničenja primjenjuju uz

35 Za kompletnu listu ovih manifestacija, vidi: Bečki dokument 1989, par. 16.4, *op. cit.*, fusnota 16. Primjeri uključuju uspostavu i održavanje bogomolja, organizaciju u skladu sa vlastitim hijerarhijskim i institucionalnim strukturama, odabir, imenovanje i zamjenu osoblja, produkciju, uvoz i dijeljenje vjerske literature, te traženje i primanje dobrovoljnih finansijskih i drugih priloga.

36 Ograničenja se konceptualno razlikuju od derogacija, koje nisu dopuštene.

37 Bečki dokument 1989, par. 17, *op. cit.*, fusnota 16; Kopenhaški dokument 1990, *op. cit.*, fusnota 16, par. 9.4. Vidi, također, Odluku Ministarskog vijeća OSCE-a br. 3/13, *op. cit.*, fusnota 8.

38 ICCPR, član 18(3); ECHR, član 9(2); ACHR, član 12(3); Bečki dokument 1989, *op. cit.*, fusnota 16; Kopenhaški dokument 1990, par. 9.4, *op. cit.*, fusnota 16.

39 ICCPR, član 18(3); ECHR, član 9(2), koji ograničava broj osnova za uvođenje ograničenja na "interese javne sigurnosti, radi zaštite javnog reda, zdravlja ili morala, ili zaštitu prava i sloboda ostalih"; ACHR, član 12.

40 ICCPR, član 18(3); ACHR, član 12; ECHR, član 9(2) ("nužne u demokratskom društvu u interesu...").

41 Opći komentar br. 22, par. 8, *op. cit.*, fusnota 18.

maksimalnu pažnju i preciznost. Ograničenja uvedena od strane države se trebaju minimalno miješati u ovo pitanje i koristiti samo u krajnjem slučaju. Kod tumačenja opsega klauzula o mogućem ograničenju, države trebaju usvojiti otvoreno i široko poimanje slobode vjere ili uvjerenja, u skladu s potrebom da se osigura njena puna zaštita garantirana međunarodnim pravom.⁴²

Da bi ograničenje bilo “propisano zakonom”, zakonska odredba o ograničenju treba biti dostupna i predvidiva. To zahtijeva da ona bude formulirana dovoljno precizno kako bi se omogućilo pojedincima i zajednicama da reguliraju svoje ponašanje. Nadalje, ograničenja se ne mogu uvoditi retroaktivno ili proizvoljno za određene pojedince ili grupe, niti se mogu uvoditi pravilima koja se predstavljaju kao zakon, ali koja su tako nejasna da ne pružaju korektnu informaciju o onome što zakon zahtijeva ili koja omogućavaju proizvoljnu primjenu.⁴³

Legitimnost: Kriterij “legitimnog cilja” znači da se ograničenja mogu primjenjivati samo za one svrhe za koje su propisana u odredbama u vezi sa slobodom vjere ili uvjerenja i da nisu dopuštena na osnovama koje nisu navedene u međunarodnim instrumentima, čak i ako bi te osnove bile dopuštene za ograničenja drugih ljudskih prava i temeljnih sloboda.⁴⁴ U tom pogledu, međunarodno pravo ne priznaje “sigurnost” ili “nacionalnu sigurnost” kao prihvatljive osnove za ograničavanje manifestiranja slobode vjere ili uvjerenja.

Nužnost: Ograničenja moraju biti “nužna” u skladu sa osnovama za ograničenja koja su navedena u odredbama o slobodi vjere ili uvjerenja. Da bi ograničenje bilo nužno, ono mora biti direktno povezano i srazmjerno specifičnoj potrebi na kojoj se temelji,⁴⁵ a miješanje u ovo pitanje mora odgovarati neodložnoj društvenoj potrebi i treba biti srazmjerno legitimnom cilju koji se želi postići.⁴⁶ Koncept “neodložne društvene potrebe” treba biti usko tumačen.⁴⁷

42 Ibid. “Kod tumačenja opsega klauzula o mogućim ograničenjima, države potpisnice trebaju polaziti od potrebe da se zaštite prava garantirana prema Paktu... Uvedena ograničenja... se ne smiju primjenjivati tako da se krše prava garantirana u članu 18.”

43 Zajedničko mišljenje o slobodi svijesti i religijskim organizacijama u Republici Kirgistan, OSCE/ODIHR i Venecijanska komisija, CDL-AD(2008)032, 28. oktobar 2008, <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2008\)032-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2008)032-e)>.

44 Opći komentar br. 22, op. cit., fusnota 18.

45 ICCPR, čl. 18(3); ACHR, čl. 12(3); ECHR, čl. 9(2).

46 *Wingrove v. Ujedinjeno Kraljevstvo*, Evropski sud za ljudska prava (Apelacija br. 17419/90, presuda od 25. novembra 1996), par. 53.

47 *Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukrajina*, Evropski sud za ljudska prava (Apelacija br. 77703/01, presuda od 14. juna 2007), par. 116; *Gorzelik i ostali v. Poljska*, Evropski sud za ljudska prava (Apelacija br. 44157/98, presuda od 17. februara 2004), par. 94-95.

Srazmjernost: Da bi miješanje bilo “srazmjerno”, mora postojati logična i čvrsta veza između legitimnog cilja i sredstva za njegovo postizanje. Čak i u kontekstu sigurnosti, mjere koje se poduzimaju da bi se ograničila ljudska prava moraju biti primjerene za postizanje njihove zaštitne funkcije. Sama činjenica da je mjera dovoljna za postizanje nekog sigurnosnog cilja nije dovoljna da bi zadovoljila rigorozni test srazmjernosti. Princip srazmjernosti zahtijeva da ograničenje bude uistinu nužno za postizanje željenog cilja, kao korištenje najmanje radikalnih raspoloživih sredstava.⁴⁸

Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija navodi da ograničenje ne može biti uvedeno u cilju diskriminacije ili primjenjivano na diskriminatoran način. U principu, ograničenje će se smatrati indirektno diskriminatornim ako nema objektivno i razumno opravdanje ili ako je nesrazmjerno svrsi kojoj treba služiti.⁴⁹ U kontekstu slobode vjere ili uvjerenja i sigurnosti, države članice moraju osigurati da se ne usvajaju mjere koje predstavljaju diskriminaciju na osnovu vjere ili uvjerenja.

48 Vidi: Zajedničko mišljenje o Armeniji i Privremeno zajedničko mišljenje o Armeniji, *op. cit.*, fusnota 26.

49 Opći komentar br. 22, par. 8, *op. cit.*, fusnota 18. OSCE je prepoznao potrebu zaštite od diskriminacije kako bi se uspostavili održivi mir i sigurnost. Na primjer, vidi: OSCE-ov Strateški dokument za ekonomsku i okolišnu dimenziju, OSCE, 2. decembar 2003, <<https://www.osce.org/eea/20705>>.

3. Sloboda vjere ili uvjerenja i sigurnost: vodeći principi

Ovo poglavlje nudi niz principa kao pomoć u usmjeravanju država članica OSCE-a kod formuliranja i provedbe niza mjera, politika i zakona kojima se trebaju osigurati i sloboda vjere ili uvjerenja i sigurnost. Vodeći principi koji su ovdje navedeni temelje se na OSCE-ovom pristupu sveobuhvatnoj sigurnosti. Oni nisu iscrpni, a zasnivaju se i u skladu su sa ukupnim OSCE-ovim opredjeljenjima u ljudskoj dimenziji i sa relevantnim međunarodnim standardima.⁵⁰ Analiza i preporuke koje slijede u Poglavlju 4 trebaju se čitati u svjetlu ovih sedam vodećih principa.

Vodeći principi

1. Obrazovne mjere koje jačaju poštovanje raznolikosti vjera ili uvjerenja od suštinskog su značaja. One trebaju:⁵¹
 - a. biti provođene ne samo u školama nego i u drugim institucijama (na primjer, u muzejima, bibliotekama, centrima kulturne baštine);
 - b. davati nepristrasne i tačne informacije o raznim vjerama i uvjerenjima, na taj način suzbijajući religijsku nepismenost, koja njeguje negativne stereotipe, pogrešne predstave i vjerske predrasude;
 - c. pružiti mogućnosti učesnicima koji pripadaju različitoj vjeri ili uvjerenju, uključujući one koji ne pripadaju nijednoj vjeri, da se međusobno upoznaju i spoznaju različitost na prirodan način;

⁵⁰ Za kompletnu listu opredjeljenja, vidi fusnotu 16.

⁵¹ Vidi, na primjer: Bečki dokument 1989, Kopenhaški dokument 1990, Budimpeštanski dokument 1994, Dokument iz Porta 2002, Sofijski dokument 2004, Ljubljanski dokument 2005, Briselski dokument 2006 i Madridski dokument 2007.

- d. opremiti učesnike znanjem, stavovima, vrijednostima i vještinama da žive zajedno unutar različitosti;
 - e. biti zasnovane na poštovanju ljudskog dostojanstva i ljudskih prava svih i
 - f. nastojati smanjiti sukobe koji su zasnovani na nedovoljnom razumijevanju uvjerenja drugih ljudi.
2. Programi podizanja svijesti koji upoznaju šire društvo o vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja, njihovim ljudskim pravima i suštinskom značaju raznolikosti vjera i uvjerenja trebaju.⁵²
- a. biti pripremani i realizirani kroz saradnju koja uključuje državu i druge aktere, kao što su: organizacije civilnog društva, nacionalne institucije za ljudska prava, institucije za kulturnu baštinu, stručnjaci u oblasti obrazovanja, mediji i vjerske zajednice i zajednice uvjerenja;
 - b. senzibilizirati publiku za činjenicu i spoznaju raznolikosti vjere i uvjerenja;
 - c. naglašavati vrijednost raznolikosti vjere i uvjerenja kao izvora uzajamnog obogaćivanja društava i
 - d. nastojati smanjiti negativne stereotipe, koji pothranjuju rast diskriminacije, neprijateljstva i netolerancije u društvu, propagiranjem većeg razumijevanja i poštovanja za različite religije i druga vjerovanja.
3. Međureligijski dijalog i partnerstvo koji uključuju i druga vjerovanja, a koji se bore protiv netolerancije i diskriminacije na osnovu vjere ili uvjerenja, jačaju razumijevanje i uzajamno poštovanje između pojedinaca i zajednica različitih vjera ili uvjerenja i unapređuju slobodu vjere ili uvjerenja za sve od suštinske su važnosti. Oni trebaju.⁵³

52 Vidi, na primjer: Bukureštanski dokument 2001, Ljubljanski dokument 2005 i Briselski dokument 2006.

53 Vidi, na primjer: Mاستrihtski dokument 2003, Ljubljanski dokument 2005 i Odluku Ministarskog vijeća OSCE-a br. 3/13.

- a. poštovati autonomiju vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja;
 - b. poštovati dobrovoljnu prirodu učešća vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja;
 - c. biti prilagođeni postojećoj raznolikosti vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja, uključujući novouspostavljene i manje zajednice, posebno ako su podržane i potpomognute od strane države;
 - d. osigurati, koliko je moguće, jednako učešće muškaraca i žena, i istinsko i snažno učešće mladih, posebno ukoliko je podržano i potpomognuto od strane države; i
 - e. uključiti neformalne aktivnosti s obzirom na posebno važan doprinos koji daju naporima da se unaprijedi sloboda vjere ili uvjerenja za sve, da se poboljša uzajamno razumijevanje i promovira tolerancija.
4. Inicijative za dijalog i angažman između država članica i vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja o pitanjima koja se tiču slobode vjere ili uvjerenja i sigurnosti od suštinske su važnosti. One trebaju.⁵⁴
- a. unapređivati slobodu vjere ili uvjerenja za sve, kao i druga ljudska prava;
 - b. sprečavati i suzbijati diskriminaciju i netoleranciju na osnovu vjere ili uvjerenja, uključujući snažno i blagovremeno izjašnjavanje protiv svakog zagovaranja mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje;
 - c. osigurati široku i održivu sigurnost;
 - d. biti otvorene za učešće svih vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja u društvu;
 - e. poštovati autonomiju vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja;

54 Ibid

- f. poštovati dobrovoljnu prirodu učešća od strane vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja;
 - g. ne biti ograničene na državni ili federalni nivo, nego djelovati i na lokalnom i na općinskom nivou;
 - h. osigurati da kanali komunikacije budu uvijek otvoreni, a da se dijalog i angažman razvijaju na redovnoj a ne sporadičnoj osnovi i
 - i. služiti podizanju svijesti o ulozi koju vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja igraju u sigurnosnim pitanjima, te ohrabrivati njihovo proaktivno učešće u tim nastojanjima.
5. Politike koje promoviraju poštovanje i temelje se na postojećoj ili novonastaloj raznolikosti vjera i uvjerenja od suštinskog su značaja za razvoj mirnog, sigurnog i kohezivnog društva. One trebaju:⁵⁵
- a. osigurati da se nasilje ne poistovjeđuje i ne povezuje sa vjerom ili uvjerenjem općenito;
 - b. osigurati da se nasilje ne poistovjeđuje i ne povezuje sa određenom vjerom ili uvjerenjem;
 - c. osigurati da se odgovornost za nasilna djela koja su počinili pojedinci ili grupe ne pripisuje vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja;
 - d. osigurati da izazovi i tenzije koji mogu proisteći iz pluralizma vjere ili uvjerenja ne budu korišteni u političke svrhe;
 - e. poticati predstavnike država članica da se uvijek snažno i promptno izjašnjavaju protiv svakog zagovaranja mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje.

55 Vidi, na primjer: Dokument iz Porta 2002, Ljubljanski dokument 2005.

6. Ustavni i zakonski okvir koji podupire slobodu vjere ili uvjerenja od suštinske je važnosti i treba uzimati u obzir sljedeće principe:⁵⁶
- a. Poštivanje slobode vjere ili uvjerenja i drugih ljudskih prava je sastavni dio obezbjeđivanja sigurnosti.
 - b. Ako su mjere koje ograničavaju slobodu vjere ili uvjerenja nužne kako bi se osigurala sigurnost u specifičnim slučajevima, sveobuhvatna i održiva sigurnost može se postići samo ako te mjere poštuju ljudsko dostojanstvo i ljudska prava.
 - c. Kada se formuliraju i provode mjere koje ograničavaju slobodu vjere ili uvjerenja, treba imati u vidu razlike u utjecaju koji imaju na žene i muškarce.
 - d. Kada se formuliraju i provode mjere koje ograničavaju slobodu vjere ili uvjerenja, treba imati u vidu razlike u utjecaju koji imaju na pojedince ili grupe u osjetljivom položaju, uključujući, ali ne ograničavajući se na djecu, osobe sa invaliditetom, nacionalne manjine, manjinske vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, one koji ne pripadaju nijednoj vjeri, obraćenike, tražioce azila, migrante i izbjeglice.
 - e. Zakoni, propisi, prakse i politike moraju biti transparentni i nediskriminatorni, uključujući i osnove kao što su etnička pripadnost, rod, nacionalnost, rasa, vjera ili uvjerenje.
 - f. Sigurnosna pitanja se trebaju rješavati putem specifičnog krivičnog zakonodavstva i zakonodavstva o javnom redu, a ne putem zakona koji su doneseni kako bi se ograničila sloboda vjere ili uvjerenja u ime sigurnosti.
 - g. Mjere kojima se uvode ograničenja slobode vjere ili uvjerenja moraju biti propisane zakonom.
 - h. Osnovi za ograničenja moraju biti jasno navedeni, a ograničenja trebaju biti nužna za postizanje legitimnih ciljeva datih u iscrpnoj listi u članu 18(3) ICCPR-a.

56 Vidi, na primjer: Helsinški završni akt 1975, Bečki dokument 1989, Kopenhaški dokument 1990 i Odluku Ministarskog vijeća OSCE-a br. 3/13.

- j. Pojedinci trebaju imati djelotvoran pristup žalbenom postupku ili postupku revidiranja datih mjera, kao i/ili odlučivanja u vezi sa njihovom provedbom.
7. Sve zakonske mjere koje ograničavaju slobodu vjere ili uvjerenja, a za koje države članice smatraju da obezbjeđuju sigurnost, trebaju:⁵⁷
- a. biti specifično usmjerene na protivpravno ili nezakonito postupanje, a ne na mišljenja ili uvjerenja;
 - b. rješavati konkretnu nezakonitu aktivnost pojedinaca ili grupa i izbjegavati da se cilja na njih zbog vjere ili uvjerenja;
 - c. jasno definirati termine koji se koriste u zakonskom okviru, izbjegavajući nejasno definirane termine, što može dovesti do veoma različitih tumačenja i proizvoljne primjene;
 - d. ne sankcionirati vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja zbog nezakonitog postupanja pojedinaca ili grupa koje im pripadaju;
 - e. pristupati nediskriminatorno, uključujući i osnove kao što su etnička pripadnost, rod, nacionalnost, rasa, religija ili drugo vjerovanje;
 - f. biti primjenjivane samo u krajnjem slučaju;
 - g. biti direktno povezane i srazmjerne legitimnom cilju koji se želi postići i predstavljati najmanje invazivan način za postizanje tog cilja i
 - h. biti popraćene uputama kako bi se spriječila moguća pogrešna upotreba takvih mjera ili proizvoljna zloupotreba od strane vladinih zvaničnika ili administracije.

57 Vidi, na primjer: Bečki dokument 1989, Kopenhaški dokument 1990, Odluku Ministarskog vijeća OSCE-a br. 3/13 i Deklaraciju br. 1/16, Jačanje nastojanja OSCE-a na prevenciji i suzbijanju terorizma, Hamburg, 2016. Vidi i: Pregled OSCE-ovih opredjeljenja o borbi protiv terorizma (ažurirana posljednji put u martu 2018), <<https://www.osce.org/node/26365?download=true>>.

Treba uzeti u obzir sljedeće tri tačke prilikom razmatranja primjene gore navedenih vodećih principa:

1. Vodeće principe treba posmatrati kao dio holističkog pristupa osiguravanju slobode vjere ili uvjerenja i sigurnosti, kao što je predviđeno Helsinškim završnim aktom i podržano kasnijim OSCE-ovim opredjeljenjima. Iako su vlasti država članica OSCE-a primarno odgovorne za obezbjeđivanje sigurnosti uz zaštitu slobode vjere ili uvjerenja, i ostala tijela kao: vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja,⁵⁸ nacionalne institucije za ljudska prava, organizacije civilnog društva, uključujući vjerske i druge organizacije koje se općenito bave promoviranjem ljudskih prava, kao i mediji, trebaju igrati važnu ulogu u odnosu između slobode vjere ili uvjerenja i sigurnosti.
2. Osiguravajući punu provedbu svojih opredjeljenja u vezi sa ljudskom dimenzijom, zemlje članice će stvoriti uvjete za nevladine aktere da odigraju svoju ulogu u davanju doprinosa održivoj sigurnosti.
3. Izazovi koji se tiču slobode vjere ili uvjerenja i sigurnosti ne mogu se rješavati isključivo putem pravnih sankcija države, nego trebaju uključivati, na prvoj instanci, širi opseg nerestriktivnih mjera, kao što su: obrazovne aktivnosti, programi podizanja svijesti, međuvjerski i međureligijski dijalog i partnerstvo, te angažman zajednice.

58 Odluka Ministarskog vijeća OSCE-a br. 3/13 poziva države članice OSCE-a da "potiču vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja da blagovremeno uzmu učešća u javnim diskusijama o relevantnim zakonodavnim inicijativama", op. cit., fusnota 8.

4. Pitanja i preporuke koje se odnose na slobodu vjere ili uvjerenja i sigurnost

Ovo poglavlje će razmatrati četiri pitanja koja su relevantna za odnos između slobode vjere ili uvjerenja i sigurnosti. Sva četiri – registracija, “ekstremistički” govor i literatura, pretresi bogomolja i preobraćenje – predstavljaju zajednička pitanja u cijelom regionu OSCE-a koja su najvažnija za kreatore politika i vjerske zajednice kada je riječ o slobodi vjere ili uvjerenja i sigurnosti. Ona ilustrativno pokazuju kako se sloboda vjere ili uvjerenja i sigurnost preklapaju u praktičnom smislu. Pitanja i odgovori na početku svakog dijela trebaju pojasniti neka složena pitanja u pogledu slobode vjere ili uvjerenja i sigurnosti. Nakon njih slijede preporuke za svako od četiri razmatrana pitanja.

4.1. Registracija i deregistracija vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja i sigurnost

Vlasti u državama članicama OSCE-a ponekad vide vrijednosti, principe i učenja nekih vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja kao nekompatibilne sa onima do kojih drži većina stanovništva u zemlji. Oni tvrde da ta nekompatibilnost može predstavljati prijetnju po suživot i društvenu koheziju, a time i po sigurnost. Takva strahovanja su pojačana ukoliko vjerske grupe ili grupe uvjerenja koje država smatra "ekstremističkim" propagiraju ideje za koje se smatra da prijete javnom redu, nacionalnom identitetu, društvenoj homogenosti ili mirnom suživotu. Neke vlade se brinu da bi takve vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, ako dobiju status pravne osobe procesom registracije, time stekle zakonski status, priznanje, beneficije, izuzeća i privilegije. Vlasti reagiraju tako što odbijaju registraciju nekim zajednicama ili je povlače nakon što je odobrena, ili tako što uvode restriktivnije zakone o registraciji i traže od ranije registriranih zajednica da se ponovo registriraju. Usljed takvih mjera, neke religijske zajednice ili zajednice sljedbenika drugih vjerovanja nisu u stanju da se registriraju i steknu ili očuvaju status pravne osobe.

Zašto je pitanje pravne osobe važno za vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja?

Pristup statusu pravne osobe spada u domen prava na slobodu vjere ili uvjerenja. Kada organizacijski život zajednice nije zaštićen slobodom vjere ili uvjerenja, mnogi aspekti slobode pojedinca u toj oblasti postaju ranjivi.⁵⁹ To uključuje nemogućnost pojedinaca da prakticiraju svoju vjeru ili uvjerenje zajedno sa ostalima, čime se ugrožava funkcionalnost same zajednice.

⁵⁹ *Hasan i Chaush v. Bugarska*, Evropski sud za ljudska prava (Apelacija br. 30985/96, presuda od 26. oktobra 2000), par. 62.

Prema međunarodnom pravu ljudskih prava, odbijanje države da dodijeli status pravne osobe udruženju osoba koje se zasniva na religiji ili vjerovanju predstavlja miješanje u ostvarivanje prava na slobodu vjere ili uvjerenja u kontekstu slobode udruživanja, osim ako nije dokazano da to udruženje učestvuje u nezakonitim aktivnostima.⁶⁰ Stoga su se države članice OSCE-a obavezale da će “na zahtjev zajednica vjernika, koje prakticiraju ili su spremne prakticirati svoju vjeru u ustavnim okvirima ovih država, priznati tim zajednicama status koji im je dodijeljen u njihovim zemljama.”⁶¹

Bez obzira na važnost pravne osobe za ostvarivanje prava na slobodu vjere ili uvjerenja,⁶² vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja ne trebaju biti obavezne da traže status pravne osobe ukoliko to ne žele. Stjecanje statusa pravne osobe je ponuđena mogućnost koju pružaju neke države učesnice. Kod osmišljavanja sistema registracije, države članice se trebaju voditi principom da registracija ima za cilj da olakša, a ne da ometa ili kontrolira aktivnosti vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja.⁶³ Države članice trebaju stoga osigurati da vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja imaju pravo na stjecanje statusa pravne osobe takve vrste i na takvom nivou koji će im omogućiti da u cijelosti obavljaju svoje aktivnosti u vezi sa vjerom ili uvjerenjem.

Pristupačan sistem registracije može potaknuti vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, uključujući i one koje možda zabrinjavaju državu članicu, da djeluju u okvirima zakonskog sistema. Iskustvo je pokazalo da registracija može pomoći izgradnji stabilnih i povjerljivih odnosa između država i vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja.

60 *Kimlya i ostali v. Rusija, Evropski sud za ljudska prava (Apelacije br. 76836/01 i 32782/03, presuda od 1. oktobra 2009), par. 84; Jehovini svjedoci iz Moskve i ostali v. Rusija, Evropski sud za ljudska prava (Apelacija br. 302/02, presuda od 10. juna 2010), par. 101; Gorzelik i ostali v. Poljska, Evropski sud za ljudska prava, par. 52; i Sidiropoulos i ostali v. Grčka, Evropski sud za ljudska prava (Apelacija br. 26695/95, presuda od 1. jula 1998), par. 31.*

61 *Bečki dokumenti 1989, par. 16.3, op. cit., fusnota 16.*

62 *Bessarabia v. Moldavija, Evropski sud za ljudska prava, op. cit., fusnota 26; Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i ostali v. Austrija, Evropski sud za ljudska prava (Apelacija br. 40825/29, presuda od 31. jula 2008); Izzettin Dogan v. Turska, Evropski sud za ljudska prava (Apelacija br. 62649/10, presuda od 26. aprila 2016).* Važno je primijetiti da pojedinci – vjernici i oni koji ne pripadaju nijednoj vjeri, i vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja i dalje imaju prava prema međunarodnom pravu ljudskih prava, čak i ako ne postoji mogućnost registracije, ako nije odobrena ili ako je povučena od strane države ili vlasti.

63 *Detaljan opis međunarodnog pravnog okvira koji se tiče pristupa statusu pravne osobe za vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, uz primjere dobrih praksi iz pojedinih država članica OSCE-a može se naći u III dijelu Smjernica o subjektivitetu vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja, op. cit., fusnota 20.*

Zašto je termin “ekstremizam” problematičan u vezi sa registracijom i deregistracijom vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja?

Države često navode zabrinutost u vezi sa “ekstremizmom” kako bi opravdale potrebu za strogom kontrolom nad aktivnostima pojedinaca i vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja u interesu sigurnosti. Međutim, “ekstremizam” je neprecizan termin, bez općeprihvaćene definicije, što ga čini podložnim širokim i neodređenim tumačenjima i otvara vrata proizvoljnoj primjeni zakona.

“Ekstremizam” se često poistovjećuje sa nasiljem, iako nema empirijskih dokaza koji bi ukazivali na uzročnu vezu ili prerastanje “ekstremističkog” razmišljanja u nasilna djela ili na to da “ekstremističko” razmišljanje podrazumijeva namjeru nasilnog ponašanja koje bi zahtijevalo intervenciju države.⁶⁴ Fenomen nasilnog ekstremizma se stoga mora jasno razlikovati od pojma “ekstremizma”. Izražavanje “ekstremnih” gledišta, samo po sebi, ne predstavlja sigurnosnu prijetnju.⁶⁵

Osim toga, ukoliko se mjere za sprečavanje i suzbijanje “ekstremizma” fokusiraju na nenasilne aktivnosti, postoji rizik od kršenja ljudskih prava. Pravo na mišljenje i sloboda da se slijedi ili prihvati neka vjera ili uvjerenje prema vlastitom izboru ne smiju podlijehati nikakvim restrikcijama.⁶⁶ Međunarodni standardi eksplicitno upozoravaju da izraze kao “ekstremizam” ne treba koristiti kako bi se sprečavale legitimne manifestacije vjere ili uvjerenja ili kako bi se optuživali pojedinci ili vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja čija su uvjerenja drugačija ili se smatraju “neuobičajenim”.⁶⁷ Sloboda misli i sloboda

64 Vidi: Stručni sastanak o sigurnosti, radikalizaciji i prevenciji terorizma, OSCE, 10. oktobar 2008, <<https://www.osce.org/odihr/34379>>. Par. 26 navodi da “pretpostavke koje još uvijek nisu dokazane uključuju 'klizavi teren' poimanja radikalizacije, koji poistovjećuje fundamentalističku formu religijskog uvjerenja sa spremnošću korištenja terorističke taktike. Prema toj teoriji, pojedinac prelazi prilično linearnom putanjom od uvriježenih religijskih gledišta ka ekstremnijim religijskim gledištima i praksama prije nego što pređe na nasilje. Ova teorija nema empirijsko utemeljenje.”

65 Za kritiku pojma “ekstremizam” i posljedice, vidi: Izvještaj Specijalnog izvijestitelja Ujedinjenih nacija za promociju i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u borbi protiv terorizma, Generalna skupština Ujedinjenih nacija, UN Doc.A/HRC/31/65, 29. april 2016, par. 21-22, <<https://undocs.org/en/A/HRC/31/65>>.

66 Član 18 ICCPR-a ne dopušta nikakva ograničenja slobode misli i svijesti. Ta sloboda je bezuvjetno zaštićena, kao i pravo svake osobe da ima mišljenje bez vanjskog uplitanja, prema čl. 19.1. ICCPR-a.

67 Vidi: Komentari na izmjene i dopune Zakona o slobodi vjere i vjerskih organizacija u Republici Kirgistan, OSCE/ODIHR, 22. mart 2012, par. 18-19, <<http://www.legislationonline.org/documents/id/16881>>.

vjere ili uvjerenja su ugrožene fokusiranjem na uvjerenja i ideologije umjesto na dokaze o protivpravnom postupanju. Stoga države članice trebaju osigurati da se sigurnosne mjere odnose na ponašanje, a ne na mišljenja i vjerovanja, i da prave razliku između nasilnog ekstremizma i "ekstremizma".⁶⁸ One se trebaju uzdržavati od napada na "ekstremizam" bez dokaza o povezanosti sa nasilnim djelima ili poticanjem na nasilje.

Koji su osnovi za odbijanje statusa pravne osobe i deregistraciju vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja?

Imajući u vidu dalekosežne posljedice odbijanja statusa pravne osobe ili deregistracije za vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, svaka odluka u tom pogledu mora biti striktno opravdana prema kriterijima navedenim u članu 18(3) ICCPR-a. Pošto su odbijanje statusa pravne osobe ili deregistracija krajnje mjere, da bi bile srazmjerne, one zahtijevaju posebno snažna opravdanja. One se mogu razmatrati samo u slučajevima teških i ponovljenih prijestupa ugrožavanja javnog reda, te ukoliko se ne mogu djelotvorno primijeniti neke lakše sankcije, kao što su: upozorenje, globa ili oduzimanje poreskih olakšica.⁶⁹

Odbijanje statusa pravne osobe ili deregistracija vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja ne mogu se zasnivati na navodnim prijetnjama po sigurnost i moraju biti jasno utemeljene na dokazima o nezakonitim postupcima od strane dotičnih zajednica. Iz perspektive ljudskih prava, te mjere se mogu smatrati nužnim korakom samo ako postoji dokaz da je dotična zajednica umiješana u kriminalne aktivnosti ili u radnje koje spadaju u domen ograničenja za kolektivne manifestacije vjere ili uvjerenja priznatih u međunarodnom pravu ljudskih prava. Teret dokazivanja je na državi, koja treba dokazati da pojedinci ili vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja imaju udjela u nasilju ili zagovaranju mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje, ili da podrivaju prava i slobode ostalih na neki drugi način.

68 Izvještaj Visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava, Generalna skupština Ujedinjenih nacija, UN Doc A/HRC/33/29, 21. juli 2016, par. 6.1, <<http://www.undocs.org/A/HRC/33/29>>;

Mišljenje o Federalnom zakonu o suzbijanju ekstremističkih aktivnosti u Ruskoj Federaciji, Venecijanska komisija, CDL-AD(2012)016, 20. juni 2012, par. 59 <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2012\)016-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2012)016-e)>.

69 Zakon o slobodi vjere ili uvjerenja u Republici Azerbejdžan, CDL-AD(2012)022, 15. oktobar 2012, par. 93-94, <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2012\)022-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2012)022-e)>.

Neosnovana zabrinutost da su pojedini vjernici ili čak poglavari vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja upleteni u nasilne ekstremističke aktivnosti, tj. aktivnosti koje uključuju nasilje ili poticanje na nasilje, ne predstavlja dovoljan osnov za odbijanje statusa pravne osobe ili deregistraciju cijele zajednice. Činjenica da neki pojedinci uzimaju učešća u takvim radnjama ne znači da cijela vjerska zajednica ili zajednica uvjerenja dijeli takva stajališta ili odobrava te aktivnosti. U takvim slučajevima, lične i grupne postupke treba posmatrati izdvojeno. Nezakonito postupanje pojedinaca se stoga treba rješavati putem krivičnih, upravnih ili građanskih postupaka protiv tih osoba, a ne protiv vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja u cjelini.⁷⁰

Ako su odbijanje statusa pravne osobe ili deregistracija odobreni, taj postupak treba podlijegati djelotvornom žalbenom procesu ili preispitivanju od strane suda.⁷¹ Žalbeni postupak treba biti brz, transparentan i nediskriminatoran. Odbijanje statusa pravne osobe ili deregistracija vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja ne trebaju biti odobreni dok se ne iscrpe sve žalbene mogućnosti.

Da li su odbijanje statusa pravne osobe ili deregistracija djelotvorna sredstva za borbu protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode terorizmu?

Nije dokazana djelotvornost odbijanja statusa pravne osobe ili deregistracije vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja radi borbe protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode terorizmu. Naprotiv, osim što potencijalno uvode nepotrebne restrikcije u pogledu slobode vjere ili uvjerenja pojedinaca i vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja, takve mjere mogu imati i niz neželjenih, negativnih posljedica. One mogu pojačati percepciju zajednice da je nepravedno izložena optužbama i diskriminirana, što je može učiniti podložnijom gledištima koja se mogu smatrati nasilno ekstremističkim ili doprinijeti terorističkoj radikalizaciji. Nadalje, one mogu oslabiti povjerenje između državnih vlasti i vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja i rizikovati njihovu izolaciju u općedruštvenim nastojanjima

70 Privremeno zajedničko mišljenje o Zakonu na dopune i izmjene Zakona o slobodi savjesti i religijskim organizacijama i Zakona o izmjenama Krivičnog zakona, Zakona o upravnim prekršajima i Zakona o dobrotvornom radu Republike Armenije, OSCE/ODIHR i Venecijanska komisija, par. 92, *op. cit.*, fusnota 26.

71 *Jehovini svjedoci u Moskvi i ostali v. Rusija*, Evropski sud za ljudska prava (Apelacija br. 302/02, presuda od 10. juna 2010), par. 175; Akt CCVI-ja iz 2011. o pravu na slobodu savjesti i religije i pravnom statusu crkava, denominacijama i vjerskim zajednicama u Mađarskoj, Venecijanska komisija, par. 38.

ustanove sigurnosti. U nekim slučajevima, mogu dovesti do prikrivenih aktivnosti zajednice, što može uzrokovati veće poteškoće u dobivanju pouzdanih informacija o njenom djelovanju.

Preporuke

Države članice

1. Države članice se trebaju uzdržavati od usvajanja zakonskih i drugih mjera koje se zasnivaju ili pozivaju na pojmove kao što su “ekstremizam” ili “vjerski ekstremizam” s obzirom na neodređenost ovih termina i mogućnost njihove pogrešne upotrebe na pretjerano diskrecioni ili diskriminatoran način.
2. Ukoliko su pojedini vjernici ili grupe vjernika upleteni u kriminalne ili nezakonite aktivnosti, države članice ne trebaju krivicu stavljati na zajednicu u cjelini i trebaju sankcionirati samo pojedince o kojima se radi.
3. Države članice trebaju ponuditi odgovarajuće mogućnosti i procedure za vjerske zajednice ili za zajednice uvjerenja za njihovo stjecanje statusa pravne osobe one vrste i nivoa koji im omogućava provedbu punog opsega aktivnosti u vezi sa vjerom ili uvjerenjem, ukoliko to žele. Međutim, države članice ne trebaju stjecanje statusa pravne osobe postavljati kao preduvjet za zajednice ili pojedince da bi mogli uživati pravo na slobodu vjere ili uvjerenja.
4. Države članice trebaju osigurati da svaka odluka o odbijanju statusa pravne osobe ili o deregistraciji za vjersku zajednicu ili zajednicu uvjerenja poštuje kriterije navedene u članu 18(3) ICCPR-a.
5. Kada se donosi odluka o odbijanju statusa pravne osobe ili deregistraciji vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, države članice trebaju datoj zajednici podnijeti obrazloženu odluku, u kojoj se navode konkretni osnovi za odbijanje ili deregistraciju.

6. Prilikom obavještanja o odluci o odbijanju statusa pravne osobe ili deregistracije vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, države članice trebaju izbjegavati izraze koji bi se mogli smatrati stigmatizacijom date zajednice. One također trebaju poduzeti aktivne korake (kao što su: podizanje svijesti, edukacija i poticanje međureligijskog dijaloga) kako bi razriješile nastale sumnje, nepovjerenje, netoleranciju ili diskriminaciju prema toj zajednici, osiguravajući na taj način miran suživot i sigurnost.
7. Države članice trebaju osigurati da odluke o odbijanju statusa pravne osobe ili deregistraciji vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja podliježu djelotvornom žalbenom procesu i preispitivanju.

Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja

8. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja se potiču da u svojim društvima doprinose nastojanjima da se obezbijedi sigurnost kroz angažman u otvorenom, konstruktivnom i pouzdanom dijalogu sa državnim vlastima i drugim relevantnim akterima.

Civilno društvo

9. Organizacije civilnog društva se potiču da uzmu učešća u aktivnostima zagovaranja kako bi se osiguralo da zakonodavstvo i politike o registraciji i statusu pravne osobe, kao i prakse, budu u skladu sa međunarodnim standardima.

4.2. “Ekstremistički” govor i literatura i sigurnost

Govor pojedinačnih vjernika ili poglavara vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja koji se smatra “ekstremističkim” može se vidjeti kao prijatna po sigurnost. Kako bi spriječile pretpostavljenu štetu koju takav govor može uzrokovati, neke države članice OSCE-a su usvojile mjere kojima se takav govor kriminalizira i/ili cenzurira.

Izražava se i zabrinutost da bi neki oblici vjerske literature (na internetskim mrežama ili klasične), uključujući svete tekstove, mogli predstavljati prijatnju po mir i sigurnost zbog pretpostavljenog “ekstremističkog” sadržaja. Tvrdi se da takvi materijali potiču na nasilje, sadrže nasilne slike ili jezik ili iznose tvrdnje o religijskom apsolutizmu ili superiornosti. Kao rezultat, može se desiti da države donose mjere koje zabranjuju ili cenzuriraju neke vjerske materijale ili da zabrane njihov uvoz i distribuciju. Ponekad se koriste procjene “eksperata” imenovanih od strane vlade da odrede da li su religijski tekstovi doktrinarno ispravni ili predstavljaju “ekstremistički” materijal.

Da li je ispoljavanje vjere zaštićeno slobodom mišljenja i izražavanja i slobodom vjere ili uvjerenja?

Ispoljavanje vjere je zaštićeno i pravom na slobodu mišljenja i izražavanja i pravom na slobodu vjere ili uvjerenja. Obje slobode su ključne za demokratska društva. To su međusobno ovisna prava koja se uzajamno podržavaju i “služe kao komplementarni branioci komunikativne slobode”.⁷² Sloboda da se izražavaju vlastita unutarnja uvjerenja od temeljne je važnosti za pluralizam, koji karakterizira demokratska društva, a komuniciranje unutar i između vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja je bitan aspekt slobode vjere ili uvjerenja.

72 Vidi: Izvještaj Specijalnog izvjestitelja UN-a za slobodu vjere ili uvjerenja, op. cit., fusnota 29, str. 13-14; Bielefeldt, H., Ghanea, N. & Wiener, M., Sloboda vjere ili uvjerenja – Komentar međunarodnog prava, str. 481-506.

Koje se legitimne restrikcije mogu usvojiti u vezi s poticanjem na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje?

Prema međunarodnom pravu, prava na slobodu vjere ili uvjerenja i slobodu izražavanja ne podrazumijevaju pravo da se zagovaraju uvjerenja koja potiču na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje prema drugima. Sloboda učestvovanja u religijskom govoru općenito je zaštićena međunarodnim pravom u ICCPR-u. Član 19(2) kaže da uživanje prava na slobodu izražavanja “nosi sa sobom posebne dužnosti i odgovornosti” i navodi poštivanje prava i ugleda drugih i zaštitu nacionalne sigurnosti, javnog reda ili javnog zdravlja i morala kao legitimne osnove za njegovo ograničavanje. Slobodu izražavanja određuje i član 20(2), koji zahtijeva da države potpisnice zabrane zagovaranje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje. Međunarodni standardi, ipak, ne zabranjuju svako zagovaranje mržnje. Član 4(a) Međunarodne konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (CERD) i član 20(2) ICCPR-a postavljaju zahtjev da države potpisnice ograniče zagovaranje mržnje koja potiče na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje. Nadalje, član 4(a) CERD-a također zabranjuje samo “širenje ideja zasnovanih na rasnoj superiornosti ili mržnji”, bez pozivanja na poticanje.

Plan djelovanja iz Rabata o zabrani zagovaranja nacionalne, rasne ili vjerske mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje je neobavezujući tekst koji je, međutim, dobio široku podršku međunarodne zajednice. On nabroja šest faktora za određivanje da li neki govor predstavlja “poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje” i da li je dovoljno ozbiljan da opravdava restriktivne zakonske mjere. Tih šest kriterija su: kontekst, osoba koja govori (uključujući pojedince ili organizacije), namjera, sadržaj ili forma, okviri govora i vjerovatnoća izazivanja štete (uključujući neizbježnost).⁷³

Prije kriminaliziranja, optuženja ili nametanja drugih invazivnih

73 Plan djelovanja iz Rabata o zabrani zagovaranja nacionalne, rasne ili vjerske mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje, u: Izvještaj Visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih nacija o zabrani poticanja na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, Generalna skupština Ujedinjenih nacija, 11. januar 2013, dodatak, par. 29, <<https://undocs.org/A/HRC/22/17/Add.4>>. Ovaj šestodijelni test za utvrđivanje praga podržali su mnogi neovisni stručnjaci i tijela za praćenje ljudskih prava, npr., u: Izvještaj Specijalnog izvijestitelja UN-a za slobodu vjere ili uvjerenja (koji se tiče manifestacija kolektivne vjerske mržnje), Generalna skupština Ujedinjenih nacija, UN Doc.

ograničenja za vjerski govor koji izgleda kao “ekstremistički”, državne vlasti trebaju pažljivo utvrditi činjenice. One trebaju ocijeniti čin govora u svjetlu gore spomenutih šest faktora kako bi utvrdile da li taj govor predstavlja poticanje na stvarna djela diskriminacije, neprijateljstva ili nasilja.⁷⁴ Obuka službenika za provedbu zakona i sudstva kako bi mogli razumjeti i primjenjivati ovaj šestodijelni test iz Plana djelovanja iz Rabata može pomoći kod utvrđivanja da li je dosegnut prag za poticanje na mržnju. Radi se samo o zabrani govora koji spada u okvir člana 20(2) ICCPR-a. Nadalje, pošto sve restrikcije slobode govora moraju zadovoljiti opća pravila i mehanizme zaštite u vezi sa dopuštenim ograničenjima, čak i kada se radi o članu 20(2), države potpisnice moraju opravdati sve restrikcije strogo u skladu s članom 19(3).⁷⁵ U tom pogledu, Plan djelovanja sugerira kliznu skalu reakcija na poticanje, gdje su krivično-pravne mjere posljednje pribježište.⁷⁶

Kakav je položaj vjerske literature?

Države članice OSCE-a su 1989. godine potvrdile da će poštivati pravo pojedinačnih vjernika i zajednica da nabavljaju, posjeduju i koriste svete knjige i vjerske publikacije na jeziku po njihovom izboru, kao i druge članke i materijale u vezi s prakticiranjem vjere ili uvjerenja. Također su se obavezale na to da će dozvoliti vjerskim institucijama i organizacijama da izrađuju, uvoze i distribuiraju vjerske publikacije i materijale.⁷⁷

A/HRC/25/58, 26. decembar 2013, par. 58, < <https://undocs.org/A/HRC/25/58>>; i u: Opća preporuka 35: Suzbijanje rasističkog govora mržnje, Komitet za eliminaciju rasne diskriminacije, UN Doc. CERD/C/GC/35, 12-30. august 2013, par. 15, < <http://undocs.org/en/CERD/C/GC/35>>. Evropski sud za ljudska prava koristi slične kriterije kod utvrđivanja da li su izjave davane u situaciji političkih i društvenih tenzija; da li takve izjave, tumačene i posmatrane korektno u njihovom neposrednom i širem kontekstu, mogu biti smatrane direktnim ili indirektnim pozivom na nasilje ili opravdavanjem nasilja, mržnje ili netolerancije; način na koji su izjave date; njihova mogućnost da – direktno ili indirektno – dovedu do štetnih posljedica; i srazmjernost sankcija - Perinçek v. Švicarska [GC] (Apelacija br. 27510/08, presuda od 15. oktobra 2015), par. 204-208; Stomakhin v. Rusija (Apelacija br. 52273/07, presuda od 8. oktobra 2018), par. 88-134, posebno par. 93, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-1827310>>.

74 Vidi: Stomakhin v. Rusija (Apelacija br. 52273/07, presuda od 8. oktobra 2018), par. 93.

75 Opći komentar 34: član 19: Slobode mišljenja i izražavanja, Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija, UN Doc. CCPR/C/GC/34, 11-29. juli 2011, par. 52, <<https://undocs.org/en/CCPR/C/GC/34>>.

76 Izvještaj Specijalnog izjavitelja Ujedinjenih nacija za slobodu vjere ili uvjerenja, par. 58, op. cit., fusnota 29. Vidi i: Plan djelovanja iz Rabata, dodatak, par. 34, op. cit., fusnota 74.

77 Bečki završni dokument 1989, par. 16.9. Osim toga, UN-ova Deklaracija o eliminaciji svih oblika netolerancije i diskriminacije na osnovu vjere ili uvjerenja iz 1981. propisuje da sloboda vjere ili uvjerenja uključuje slobodu pisanja, izdavanja i distribucije relevantnih publikacija (član 6(d)) i uspostavljanje i održavanje komunikacija sa osobama i zajednicama po pitanjima vjere ili uvjerenja na državnom ili međunarodnom nivou (član 6(i)).

Vjerska literatura je jedan aspekt vjerskog izražavanja i jednako je zaštićena slobodom mišljenja i izražavanja i slobodom vjere ili uvjerenja. Svako miješanje u izradu, uvoz ili distribuciju takve literature može predstavljati kršenje ovih ljudskih prava i treba biti strogo opravdano u skladu s kriterijima izloženim u članovima 18(3) i 19(3) ICCPR-a. Mada je “nacionalna sigurnost” jedan od mogućih osnova za ograničenje slobode izražavanja, ona nije uključena u osnove za ograničavanje u članu 18(3), što znači da sloboda manifestiranja vjere ili uvjerenja ne može biti ograničena po tom osnovu.

Dva pitanja koja se često javljaju u vezi sa vjerskom literaturom jesu da ona može sadržavati nasilne narative i slike i da može iznositi tvrdnje o religijskom apsolutizmu i superiornosti. Odnos između vjerske literature i nasilja je kompleksan, kontroverzan i prevazilazi okvire ove publikacije.⁷⁸ Jasno je, međutim, da su šteta i nasilje uvijek rezultat ljudskog djelovanja. S obzirom na to, Specijalni izvjestitelj UN-a za slobodu vjere ili uvjerenja primjećuje:

“Važno je izbjegavati 'esencijalistička' gledišta koja pogrešno pripisuju nasilje samoj suštini nekih religija ili religiji općenito [...]. Počinitelji nasilnih zločina uvijek su ljudska bića, a ne religije kao takve. Ljudska bića – pojedinci, grupe, vođe zajednica, državni predstavnici, nedržavni akteri i drugi – su ti koji se pozivaju na religiju ili neka od vjerskih načela kako bi legitimizirali, podgrijavali, širili ili pojačavali nasilje. Drugim riječima, odnos između religije i nasilja ne može nikada biti neposredan; on uvijek pretpostavlja ljudsko posredovanje, to jeste pojedince ili grupe koji aktivno omogućavaju uspostavu te veze — ili koji dovode u pitanje tu vezu.”⁷⁹

Razrada i dijeljenje tumačenja koja takve nasilne narative i slike stavljaju u njihov historijski kontekst, promoviranje kritičkog razmišljanja i način čitanja kojim se podržavaju ljudsko dostojanstvo i ljudska prava mnogo su djelotvorniji i pokazuju mnogo više poštovanja prema slobodi izražavanja i slobodi vjere ili uvjerenja nego zabrane i cenzure vjerskih tekstova ili ograničavanje njihove cirkulacije.

78 Za analizu navodne povezanosti između religije i nasilja, vidi: Izvještaj Specijalnog izvjestitelja Ujedinjenih nacija za slobodu vjere ili uvjerenja, Generalna skupština Ujedinjenih nacija, UN Doc A/HRC/28/66, 29. decembar 2014, <<https://undocs.org/A/HRC/28/66>>.

79 *Ibid.*, par. 15.

Tvrdnje o istinitosti su inherentne mnogim religijskim i nereligijskim sistemima vjerovanja i mogu podrazumijevati ideju da postoji samo jedna staza ili put da se pojmi istina i da se živi ispravnim životom u skladu sa zahtjevima koje oni propovijedaju. To može potaknuti mišljenje da su jedna religija ili sistem vjerovanja, uključujući njihova učenja o etičkom i moralnom postupanju, superiorni u odnosu na druge, što sa svoje strane može biti izvorom sukoba i društvene nesigurnosti. Dok god takve tvrdnje ne rezultiraju izrazima koji potiču na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje prema drugima, one su dio izražavanja religijske ili vjerske raznolikosti i zaštićene su slobodom izražavanja i slobodom vjere ili uvjerenja.⁸⁰

Sankcioniranje tvrdnji o istinitosti imalo bi negativan efekt na slobodu komuniciranja u domenu vjere ili uvjerenja. Stoga zakoni koji ograničavaju ili kriminaliziraju takve tvrdnje o superiornosti u pogledu vjere ili uvjerenja trebaju biti ukinuti. Dugoročno, sloboda vjere ili uvjerenja, koja uključuje snažne komunikativne i edukativne dimenzije, doprinosi okruženju u kojem se preispituju, razmatraju i ocjenjuju takve tvrdnje, izlažući ih različitim stajalištima i shvatanjima. To može olakšati traganje za zajedničkim osnovama, kako među pojedinačnim pristalicama iste religije ili sistema vjerovanja tako i izvan okvira različitih religija i drugih vjerovanja.

Da li mogu stručnjaci koje imenuje vlada odigrati ulogu u ocjenjivanju “ekstremističke” vjerske literature?

Neke države članice OSCE-a imenuju stručnjake i oslanjaju se na njihovo mišljenje prilikom odlučivanja o tome da li se neki vjerski tekstovi smatraju “ekstremističkim”. S obzirom na zabrinutost u vezi s korištenjem ovog izraza i nepostojanje konsenzusa u stručnoj zajednici o tome kako formulirati kriterije za tumačenje vjerskih tekstova, mišljenja tih stručnjaka nisu dovoljno čvrst temelj za mjere kojima se cenzuriraju ili zabranjuju sveti tekstovi ili doktrinarni radovi. Prema tome, imenovanje državnih stručnjaka da daju korektno tumačenje takve literature veoma je problematično. Sloboda vjere ili uvjerenja uključuje pravo vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja da pružaju

80 Za razmatranje kriminalizacije tvrdnji o superiornosti religije vidi: Izvještaj Specijalnog izvjestitelja Ujedinjenih nacija za slobodu vjere ili uvjerenja, Generalna skupština Ujedinjenih nacija, par. 66-68, UN Doc. A/HRC/31/18, 23. decembar 2015, <<https://undocs.org/A/HRC/31/18>>.

vlastita autorizirana tumačenja svetih tekstova ili doktrinarnih radova zajednice. Državne vlasti zadužene za ocjenjivanje vjerske literature trebaju vrlo pažljivo uzeti u obzir ta tumačenja i ne davati automatski prednost mišljenjima eksperata o datom tekstu.

Šta se može učiniti da se suzbije šira kultura diskriminacije, mržnje i netolerancije na osnovu vjere ili uvjerenja?

Države članice OSCE-a primjećuju da “diskriminacija i netolerancija spadaju među faktore koji mogu izazvati konflikte, što podriva sigurnost i stabilnost”⁸¹ i nastoje rješavati potrebu za djelotvornim mjerama čiji je cilj dugoročna eliminacija diskriminacije i netolerancije na osnovu vjere ili uvjerenja.⁸²

Mjere koje mogu odigrati pozitivnu ulogu u suzbijanju diskriminacije, mržnje i netolerancije na osnovu vjere ili uvjerenja uključuju podizanje svijesti i obrazovne mjere, kao i međureligijski dijalog i saradnju, zajedno sa nastojanjima koje poduzimaju mediji. Ove aktivnosti, koje rješavaju uzroke vjerske netolerancije u korijenu, pomažu izgradnji povjerenja unutar i između pojedinaca i zajednica različitih religija i drugih vjerovanja, još uvijek se nedovoljno koriste u regionu OSCE-a, uprkos brojnim prihvaćenim opredjeljenjima u ovim oblastima.⁸³

Programi podizanja svijesti mogu pomoći u informiranju šireg društva o vjerskim zajednicama i zajednicama uvjerenja i njihovim ljudskim pravima. Promovirajući bolje razumijevanje i poštovanje prema različitim religijama i drugim uvjerenjima, ovi programi mogu suziti prostor za pristrasna gledišta i negativne stereotipe, koji omogućavaju i potiču porast diskriminacije, neprijateljstva i netolerancije u društvu.

81 OSCE-ova Strategija za rješavanje prijetnji po sigurnost i stabilnost u 21. stoljeću, OSCE, Mاستriht, 2003, par. 36.

82 Vidi relevantne OSCE-ove dokumente i sporazume: Kopenhaški dokument 1990, Parišku povelju 1990, Helsinški dokument: Izazovi promjena 1992, OSCE, Dokument četvrtog OSCE-ovog Vijeća ministara, Rim, 1993, OSCE, Budimpeštanski dokument 1994, Istanbulski dokument 1999, Dokument devetog sastanka Ministarskog vijeća, Bukurešt, 2001, OSCE, Dokument desetog sastanka Ministarskog vijeća, Porto, 2002, OSCE (u daljnjem tekstu: Dokument iz Porta 2002), Mاستrihtski dokument 2003, Sofijski dokument 2004, Ljubljanski dokument 2005, Briselski dokument 2006, Madridski dokument 2007, Helsinški dokument 2008, Atinski dokument 2009, *op. cit.*, fusnota 16, Kijeovski dokument 2013, *op. cit.*, fusnota 8.

83 Slične pozitivne mjere se predlažu u Planu djelovanja iz Rabata, dodatak, par. 23-29, *op. cit.*, fusnota 74.

Državne vlasti, mediji, institucije za kulturnu baštinu, nacionalne institucije za ljudska prava, organizacije civilnog društva, međureligijska i međuvjerska tijela, obrazovni stručnjaci i vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja – svi oni trebaju dati vrijedan doprinos u ovoj oblasti.

Obrazovanje, posebno o ljudskim pravima, ključno je za suzbijanje diskriminacije i netolerancije zasnovanih na religiji ili vjeri.⁸⁴ To je cjeloživotni proces, koji nije ograničen na formalno školsko obrazovanje. Da bi naučili kako živjeti dobro zajedno, potrebni su obrazovni procesi koji osnažuju uvažavanje i poštivanje različitosti i promoviraju toleranciju i uzajamno razumijevanje zasnovano na poštivanju dostojanstva i ljudskih prava svih osoba, uključujući slobodu vjere ili uvjerenja. Škole trebaju pružati znanje, informacije i vještine, uključujući vještinu kritičkog mišljenja, koje su potrebne za adresiranje rastućih raznolikosti u pogledu vjere, uvjerenja i kulture u regionu OSCE-a.⁸⁵

Žene i djevojčice su nesrazmjerno izložene uvredljivim i pogrdnim izjavama, zločinima iz mržnje i općenito incidentima na osnovu njihove pripadnosti određenoj vjerskoj tradiciji, koja je često vidljiva zahvaljujući vjerskoj odjeći ili simbolima. Te žene trpe dvostruku diskriminaciju, koja se zasniva i na rodu i na religiji. Obrazovanje bi trebalo promovirati i senzibilnije razumijevanje izbora žena i djevojaka općenito, uključujući i pitanja koja se tiču načina na koji prakticiraju svoja religijska uvjerenja.

Države članice OSCE-a su prepoznale važnost otvorenog i transparentnog međureligijskog dijaloga, kao i partnerstva za unapređenje razumijevanja između pojedinaca, sljedbenika različitih religija ili vjerovanja, kao i između religijskih zajednica i zajednica

84 Vidi: OSCE/ODIHR i UNESCO, zajednička publikacija Rješavanje antisemitizma kroz obrazovanje: Smjernice za kreatora politika (Varšava: ODIHR, 2018), koja predlaže konkretne načine za rješavanje antisemitizma, borbu protiv predrasuda i promoviranje tolerancije kroz obrazovanje, osmišljavanjem programa zasnovanih na okviru ljudskih prava, obrazovanju o globalnom građanstvu, uključenosti i rodnoj jednakosti, <<https://www.osce.org/odihhr/383089>>. Vidi i: OSCE/ODIHR, Smjernice za edukatore o suzbijanju netolerancije i diskriminacije protiv muslimana: Rješavanje pitanja islamofobije kroz obrazovanje (Varšava: ODIHR, 2011), <<https://www.osce.org/odihhr/84495>>.

85 Vidi: Završni dokument Međunarodne konsultativne konferencije o školskom obrazovanju u vezi sa slobodom vjere ili uvjerenja, tolerancijom i nediskriminacijom, UN Doc. E/CN.4/2002/73, dodatak, <<https://undocs.org/E/CN.4/2002/73>>.

sljedbenika drugih vjerovanja.⁸⁶ To pomaže u borbi protiv netolerancije i diskriminacije na osnovu vjere ili uvjerenja i time doprinosi većoj sigurnosti.⁸⁷

Svi oblici komunikacije i razmjene između religija i drugih vjerovanja, uključujući i međureligijski dijalog, spadaju u domen slobode vjere ili uvjerenja. To je univerzalno ljudsko pravo i međureligijski dijalog stoga zahtijeva inkluzivan pristup koji je prilagođen ukupnoj raznolikosti religijskih zajednica i zajednica sljedbenika drugih vjerovanja, uključujući i novouspostavljene i manje grupe.

Države članice OSCE-a su se opredijelile da “promoviraju i omogućavaju otvoren i transparentan međuvjerski i međureligijski dijalog i partnerstvo”.⁸⁸ Važno je da sve inicijative za dijalog koje države promoviraju ili omogućavaju budu nediskriminatorne i da savršeno poštuju autonomiju i dobrovoljno učešće vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja i same imaju slobodu da uspostavljaju dijalog po vlastitom dogovoru, bez odobrenja ili dozvole od strane države. Organizacije civilnog društva također imaju ulogu u podršci i poticanju međuvjerskog i međureligijskog dijaloga i partnerstva.

Ne postoji jedinstveni pristup međureligijskom dijalogu koji se može odvijati u formalnom i neformalnom okruženju i na svim nivoima – lokalnom, državnom i međunarodnom. Postoje brojni primjeri uspješnog formalnog dijaloga koji uključuje osobe na vodećim mjestima u religijskim ili vjerskim zajednicama u regionu OSCE-a. Međutim, uloga neformalnih aktivnosti na osnovnom nivou u unapređenju uzajamnog razumijevanja, socijalne kohezije i sigurnosti još uvijek je nedovoljno istražena. Formalne i neformalne aktivnosti dijaloga bi trebalo posmatrati kao komplementarne i trebale bi se

86 Vijeće za ljudska prava Ujedinjenih nacija je također navelo da “otvorena rasprava o idejama, kao i međureligijski i međukulturalni dijalog, na lokalnom, državnom i međunarodnom nivou, mogu biti jedna od najboljih zaštita protiv vjerske netolerancije”. Rezolucija Vijeća za ljudska prava Ujedinjenih nacija 16/18, UN Doc, A/HRC/RES/16/18, 24. mart 2011, par. 4, <<https://undocs.org/A/HRC/RES/16/18>>.

87 Reference na međureligijski dijalog mogu se naći u jednom broju OSCE-ovih opredjeljenja, uključujući Dokument iz Porta 2002, Mاستrihtski dokument 2003, Sofijski dokument 2004, Ljubljanski dokument 2005, Helsinški dokument 2008, Kijevski dokument 2013, te Završni dokument 21. sastanka Ministarskog vijeća u Bazelu 2014.

88 OSCE, Ministarsko vijeće, Odluka br. 3/13, *op. cit.*, fusnota 8, i OSCE, Ministarsko vijeće, Deklaracija br. 8/14, Jačanje nastojanja na suzbijanju antisemitizma, Bazel, 2014, poziv za države članice da, *inter alia*, “promoviraju i omogućće otvoren i transparentan međukulturalni, međuvjerski i međureligijski dijalog i partnerstvo”.

jednako uzimati u obzir kod osmišljavanja strategija u ovoj oblasti. Potrebno je poduzimati i sistematske napore kako bi se osiguralo puno i ravnopravno učešće žena i snažna uključenost mladih u svim inicijativama između religija i drugih vjerovanja, jer oni su obično nedovoljno zastupljeni u takvim aktivnostima, što znači da je manje vjerovatno da će se čuti njihov glas.⁸⁹

Mediji, i javni i privatni, također igraju važnu ulogu u oblikovanju društvenih stavova o religijskoj ili vjerskoj raznolikosti. Uz poštivanje njihove neovisnosti i slobode, mediji imaju javnu obavezu da pružaju tačne informacije i pravične prikaze o religijskim zajednicama ili zajednicama sljedbenika drugih vjerovanja. Šireći pozitivne priče o religijskim zajednicama ili zajednicama sljedbenika drugih vjerovanja i izbjegavajući negativne i diskriminatorne stereotipe, mediji mogu doprinijeti tolerantnijem društvenom diskursu koji je ukorijenjen u stvarnim životnim iskustvima pojedinaca i zajednica, ne ignorirajući postojeće izazove. Mediji su zaista ključni akter u razvoju kritičkog javnog diskursa o suživotu među ljudima različitih vjera ili uvjerenja.

Važna uloga medija je priznata u nizu OSCE-ovih opredjeljenja,⁹⁰ koja se također zalažu za “usvajanje dobrovoljnih standarda za novinare, samoreguliranje medija i drugih prikladnih mehanizama za osiguravanje većeg profesionalizma, tačnosti i pridržavanja etičkih standarda među novinarima”.⁹¹ Posljednjih godina, digitalni prostor je postao forum za izražavanje netolerancije i platforma za poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje na osnovu vjere ili uvjerenja. Da bi se suzbila ta pojava, hitno su potrebne obrazovne mjere koje promoviraju toleranciju, razumijevanje i poštovanje za prava drugih na društvenim mrežama.

89 Na primjer, u Madridu 2007. godine, države članice su izričito navele “važnu ulogu koju mladi mogu odigrati u jačanju uzajamnog poštovanja i razumijevanja između kultura i religija”.

90 Vidi OSCE-ove dokumente: Istanbulski dokument 1999, Dokument iz Porta 2002, Ljubljanski dokument 2005, Sofijski dokument 2004, Briselski dokument 2006 i Madridski dokument 2007.

91 Briselski dokument 2006, par. 9, i Madridski dokument 2007, par. 4. Treba naglasiti važnost i relevantnost Kamdenskih principa o slobodi izražavanja i jednakosti u tom pogledu. Kamdenski principi zagovaraju korištenje slobode izražavanja, uključujući slobodu medija, za promoviranje ravnopravnosti i nediskriminacije u društvu. Prema Principu 6: “svi masovni mediji trebaju, kao svoju moralnu i društvenu odgovornost, poduzimati korake: (i) da osiguraju da njihova radna snaga bude raznolika i da predstavlja društvo u cjelini; (ii) da se bave što je više moguće pitanjima od zajedničkog interesa za sve grupe u društvu; (iii) da se oslanjaju na višestruke izvore i glasove ljudi unutar različitih zajednica, umjesto da predstavljaju zajednice kao monolitne blokove; (iv) da se pridržavaju visokih standarda u pružanju informacija koji zadovoljavaju priznate profesionalne i etičke standarde”. Vidi: Kamdenski principi o slobodi izražavanja i jednakosti, član 19 organizacije, <www.article19.org/data/files/pdfs/standards/the-camden-principles-on-freedom-of-expression-and-equality.pdf>.

Preporuke

Države članice

1. Države članice trebaju razmotriti uspostavu programa koji podižu svijest o vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja i njihovim ljudskim pravima. Oni se mogu izraditi u saradnji sa organizacijama civilnog društva, državnim institucijama za ljudska prava, institucijama za kulturnu baštinu, medijima, obrazovnim profesionalcima i vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja.
2. Države članice trebaju osigurati da školski nastavni planovi i programi pružaju na svim nivoima nepristrasne i tačne informacije o različitim vjerama i uvjerenjima, tako da učenici uče o važnosti tolerancije i poštivanja ljudskih prava. Obrazovni proces treba također pružiti mogućnost učenicima različitih vjera ili uvjerenja da se međusobno druže kako bi im se omogućilo da iskuse razlike i raznolikost na prirodan i smislen način.
3. Države članice se potiču da promoviraju i omogućavaju inicijative za međureligijski dijalog i partnerstvo na svim nivoima u društvu, poštujući autonomiju vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja i njihovo dobrovoljno učešće u tim nastojanjima. Države trebaju osigurati da odražavaju postojeću i novonastalu raznolikost vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja i nastojati da osiguraju ravnopravno učešće muškaraca i žena, kao i istinsko i snažno učešće mladih.
4. Države članice trebaju poticati i promovirati neformalna nastojanja u pravcu dijaloga na nivou baze zbog njihovog potencijala da daju doprinos naporima na jačanju uzajamnog razumijevanja i da promoviraju toleranciju u društvu.

5. Države članice, prilikom razmatranja mjera za sprečavanje poticanja na diskriminaciju, netrpeljivost i nasilje na osnovu vjere ili uvjerenja, moraju se pridržavati svojih obaveza u pogledu slobode mišljenja i izražavanja, kao i slobode vjere ili uvjerenja, u skladu sa međunarodnim pravom o ljudskim pravima. Države članice se posebno trebaju pridržavati općih pravila i zaštita propisanih u članovima 18(3) i 19(3) ICCPR-a u vezi sa dopustivim ograničenjima i zahtjeva iz člana 20(2) ICCPR-a da se zabrani zagovaranje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje.
6. Države članice se potiču da pruže obuku službenicima za provedbu zakona i sudstvu kako bi razumjeli i primjenjivali šestodijelni test iz Plana djelovanja iz Rabata (kontekst; osoba koja govori; namjera; sadržaj ili forma; okviri govora i vjerovatnoća nastanka štete, uključujući neizbježnost) da bi mogli odrediti da li je dosegnut prag poticanja na mržnju ili ne.
7. Države članice trebaju ukinuti sve zakone koji nameću sankcije za tvrdnje o superiornosti u vezi sa religijom ili vjerom, jer one ne predstavljaju "ekstremizam".
8. Države članice trebaju prekinuti praksu isključivog oslanjanja na stručnjake koje imenuje država za tumačenje i ocjenjivanje svetih tekstova vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja u pogledu "ekstremizma".
9. Uz poštivanje različitih organizacijskih struktura, autonomije vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja i dobrovoljne prirode njihovog angažmana, države trebaju djelovati proaktivno i sistematski prema svim vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja unutar svoje jurisdikcije, u nastojanju da unaprijede slobodu vjere ili uvjerenja i sigurnost za sve. Države članice trebaju uspostaviti stalne kanale za komunikaciju i/ili kontakt-tačke na državnom, regionalnom i lokalnom nivou kako bi gradile povjerenje s predstavnicima različitih vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja.

Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja

10. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja se potiču da uzmu učešća u međuvjerskom i međureligijskom dijalogu i partnerstvu.
11. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja se potiču da omoguće veću uključenost žena kako bi se osiguralo njihovo ravnopravno učešće u aktivnostima međuvjerskog i međureligijskog dijaloga.
12. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja se potiču da omoguće veću uključenost mladih kako bi se osiguralo njihovo istinsko i snažno učešće u aktivnostima međuvjerskog i međureligijskog dijaloga.
13. Poglavarari vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja se trebaju snažno i promptno izjašnjavati protiv zagovaranja mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje, distancirajući zajednicu od pripadnika iste vjere ili uvjerenja koji učestvuju u takvom zagovaranju.
14. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja se potiču da se proaktivno i sistematski angažiraju sa državnim vlastima i drugim relevantnim akterima u naporima na unapređenju slobode vjere ili uvjerenja i sigurnosti za sve.

Civilno društvo

15. Organizacije civilnog društva se potiču da daju doprinos izradi i provedbi programa za podizanje svijesti radi upoznavanja šireg društva o religijskim zajednicama ili zajednicama sljedbenika drugih vjerovanja i njihovim ljudskim pravima.
16. Organizacije civilnog društva se potiču da koriste društvene mreže kako bi promovirale kulturu vjerske tolerancije i razumijevanja i prevenciju korištenja društvenih mreža kao platforme za poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost i nasilje na osnovu vjere ili uvjerenja.

17. Organizacije civilnog društva se potiču da se sistematski angažiraju sa državnim vlastima, religijskim zajednicama ili zajednicama sljedbenika drugih vjerovanja i ostalim relevantnim akterima u naporima na unapređenju slobod vjere ili uvjerenja i sigurnosti za sve.
18. Organizacije civilnog društva se potiču da podrže napore osoba na vodećim pozicijama u religijskim zajednicama ili zajednicama sljedbenika drugih vjerovanja koji govore protiv zagovaranja mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje.
19. Organizacije civilnog društva se potiču da podrže i potpomognu međuvjerski i međureligijski dijalog i partnerstvo koji se bore protiv netolerancije i diskriminacije na osnovu vjere ili uvjerenja, da jačaju razumijevanje i uzajamno poštovanje između pojedinaca i zajednica različitih vjera ili uvjerenja i da unapređuju slobodu vjere ili uvjerenja za sve.
20. Organizacije civilnog društva se potiču da sarađuju sa medijima i drugim relevantnim akterima na razvoju kulture kritičkog javnog diskursa o suživotu među ljudima različitih vjera ili uvjerenja.
21. Organizacije civilnog društva se potiču da se bore protiv zagovaranja mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje, izražavajući podršku onima prema kojima je usmjerena.

Mediji

22. I javni i privatni mediji se potiču da ulože sve napore kako bi se povećalo poštivanje religijske ili vjerske raznolikosti prenoseći nepristrasne i tačne informacije i prikaze različitih religija i drugih vjerovanja, i suzbijajući negativne stereotipe i predrasude.

23. Mediji se potiču da izrade dobrovoljne smjernice i standarde, poput novinarskih etičkih kodeksa za nepristrasno i tačno izvještavanje, o pitanjima koja se tiču vjere i uvjerenja u njihovim društvima i da osiguraju da su te informacije zasnovane na pouzdanim izvorima i različitim gledištima. Medijske kuće se potiču da široko distribuiraju takve smjernice i osiguraju obuku o njima za relevantno osoblje

4.3. Pregledi, praćenje i pretresi u bogomoljama i sastajalištima i sigurnost

Bogomolje i mjesta okupljanja vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja ponekad se posmatraju kao okruženje za radikalizaciju, koja vodi ka terorizmu i vrbovanju u grupe koje odobravaju nasilje. Države članice mogu odgovoriti na ovu moguću prijetnju na više načina, uključujući preglede, ispitivanje i praćenje onih koji ulaze i izlaze iz bogomolja. Dodatne reakcije uključuju često naloge za pretres, koji omogućavaju vlastima da traže dokaze o nezakonitim aktivnostima i, u nekim slučajevima, da provode policijske pretrese. Povremeno se desi i da vlada odluči zatvoriti neku bogomolju zbog brige za sigurnost.

U čemu je važnost bogomolja i mjesta okupljanja u svjetlu slobode vjere ili uvjerenja?

Samouprava, uključujući rukovođenje i organiziranje bogomolja ili mjesta okupljanja, dio je prava na slobodu vjere ili uvjerenja i predstavlja važan aspekt autonomije religijskih zajednica ili zajednica uvjerenja.

Sloboda vjere ili uvjerenja uključuje važnu institucionalnu dimenziju koja bogomoljama, mjestima okupljanja i osoblju koje je zaduženo za njih daje posebnu poziciju i ulogu u životu vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja. Bogomolje i mjesta okupljanja imaju posebne funkcije u takvim zajednicama. Obično su to mjesta sastajanja za zajednicu vjernika i mjesta gdje se obavljaju važne ceremonije zasnovane na tim vjerovanjama. Ona mogu služiti i kao mjesta za pojedinačne i kolektivne molitve i bogoslužjenje, razmišljanje ili meditaciju, kao i prostori za niz obrazovnih, društvenih, kulturnih, dobrotvornih i humanitarnih aktivnosti. S obzirom na to, potreban je obazriv pristup prije poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu imati utjecaja na bogomolje ili mjesta okupljanja, kao i na osoblje vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja koje u njima obavlja svoje funkcije.

Važno je također shvatiti da postoje različiti načini na koje muškarci i žene mogu ostvarivati svoju slobodu vjere ili uvjerenja u bogomoljama ili mjestima okupljanja. Na primjer, u nekim religijskim zajednicama ili zajednicama sljedbenika drugih vjerovanja, muškarci i žene se mole zajedno u istom prostoru. U drugim, muškarci i žene obavljaju molitve i bogoslužnje u odvojenim prostorima.

Može li biti primjereno da se ograniči pristup ili da se zatvore bogomolje ili mjesta okupljanja zbog nedoličnog postupanja pojedinaca?

Navodno nedolično postupanje pojedinca ne treba pripisivati cijeloj vjerskoj zajednici ili zajednici uvjerenja. "Treba paziti da se ne ometaju i ne obustavljaju aktivnosti vjerske zajednice samo zbog prijestupa nekog od njenih pripadnika. Time bi se nametnula kolektivna sankcija zajednici u cjelini za postupke koji se zapravo trebaju pripisati određenim pojedincima."⁹²

Ograničavanje pristupa ili zatvaranje bogomolje ili mjesta okupljanja ne bi bili opravdani kao nužan ili srazmjeran odgovor na nedolično ponašanje pojedinca, jer takve mjere kažnjavaju cijelu zajednicu zbog djela pojedinca ili male grupe pojedinaca. To može biti i kontraproduktivno iz perspektive sigurnosti s obzirom na potencijalno negativne posljedice usljed osjećaja isključenosti ili zamjeranja, do kojeg mogu dovesti takvi postupci države.

Zatvaranje bogomolje ili mjesta okupljanja bi moglo imati veoma štetan efekt na vitalnost i održivost zajednice, uključujući i njen doprinos širem društvu. Kada se zatvara bogomolja ili sastajalište, ta procedura mora poštivati stroge kriterije navedene u međunarodnom pravu ljudskih prava u vezi sa ograničenjima prava na slobodu vjere ili uvjerenja.

Samouprava nad bogomoljama i mjestima okupljanja od strane vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja zahtijeva povjerenje države da će se ta nadležnost obavljati u okvirima zakona. Pažljivo praćenje

92 Na primjer, u Madridu 2007. godine, države članice su izričito navele "važnu ulogu koju mladi mogu odigrati u jačanju uzajamnog poštovanja i razumijevanja između kultura i religija". Vidi OSCE-ove dokumente: Istanbulski dokument 1999, Dokument iz Porta 2002, Ljubljanski dokument 2005, Sofijski dokument 2004, Briselski dokument 2006 i Madridski dokument 2007.

aktivnosti koje se vrše u tim prostorima odgovornost je date zajednice. One moraju osigurati da nema znakova kretanja u pravcu netolerancije, neprijateljstva ili nasilja, štiteći na taj način zajednicu i šire društvo od nanošenja štete. To uključuje provođenje potrebnih mjera opreza u vezi sa zagovaranjem mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje i aktivnosti koje predstavljaju stvarnu prijetnju po sigurnost od strane bilo koga prisutnog u bogomolji i sastajalištu. U tom pogledu, važno je za osobe na vodećim pozicijama u religijskoj zajednici ili zajednici sljedbenika drugih vjerovanja da se snažno i promptno izjašnjavaju protiv zagovaranja mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje, distancirajući zajednicu od onih vjernika koji zagovaraju takva uvjerenja.⁹³

Koji su oblici pregleda i praćenja? Predstavljaju li oni kršenje slobode vjere ili uvjerenja?

Pregledi mogu imati različite oblike. Oni uključuju kontrole osoba koje ulaze ili izlaze iz bogomolje ili mjesta okupljanja, kao i obavljanje ličnih razgovora, uz traženje ličnih dokumenata, vršenje pretresa osobe te instaliranje i korištenje detektora za metal.

Metodi praćenja osoba koje ulaze ili izlaze iz bogomolje ili mjesta okupljanja uključuju korištenje sistema televizije zatvorenog kola (CCTV), audioprslušivača i drugih elektronskih uređaja. Praćenje može biti privremeno ili stalno, otvoreno ili tajno, ograničeno na bogomolje ili prošireno tako da uključuje i domove vjerskog osoblja koje obavlja dužnosti u bogomolji.

Pregledi i praćenje mogu imati negativan efekt na uživanje prava pojedinca na privatni i porodični život i, u kontekstu bogomolje, prava na slobodu vjere ili uvjerenja. Stoga takve aktivnosti moraju biti striktno odobrene zakonom. Ovo je posebno važno u vezi s procedurama poput tajnog praćenja. Sve usvojene mjere trebaju biti u skladu sa svim relevantnim međunarodnim principima ljudskih prava i domaćim zakonodavstvom.

⁹³ Bejrutska deklaracija i njenih 18 opredjeljenja o "vjeri za prava", Opredjeljenje VII, <www.ohchr.org/Documents/Press/Faith4Rights.pdf>.

Ključni test u tom pogledu je upravo proporcionalnost. Sve posebne istražne tehnike, kao što je tajno praćenje, trebaju se koristiti samo kao krajnja mjera i ako postoji dovoljno razloga da se vjeruje da je počinjeno ozbiljno krivično djelo, da je pripremljeno ili se priprema od strane jedne ili više osoba ili od strane još neidentificirane osobe ili grupe osoba.⁹⁴ Osim toga, kada se primjenjuju takve mjere, moraju postojati adekvatne i djelotvorne garancije protiv zloupotrebe. Operacije praćenja posebno zahtijevaju neovisni nadzor, po mogućnosti od strane sudije.

Iz perspektive slobode vjere ili uvjerenja, ove mjere, ako se provode bez potrebne pažnje i senzibilnosti, mogu lako omesti dolaske pripadnika vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja u bogomolje ili mjesta okupljanja. Pripadnici zajednice mogu pokazati odbojnost prema prihvatanju nekih oblika pregleda kao što je pretres osobe i radije će potpuno izbjegavati posjete bogomoljama i sastajalištima zbog nelagode i straha. To može nepotrebno ograničiti njihovu slobodu vjere ili uvjerenja, koja uključuje pravo osoba da slobodno ulaze i izlaze iz vjerskih objekata.

Što se tiče utjecaja mjera pregleda i praćenja na uživanje slobode vjere ili uvjerenja, države članice trebaju savjesno poštovati uvjete koji su propisani za ograničavanje ovog prava i uvijek pokazati da su te mjere istinski nužne i srazmjerne pretpostavljenoj sigurnosnoj prijetnji. Države trebaju osigurati adekvatnu obuku nadležnih vlasti koje su zadužene za preglede i praćenje o vjerskoj pismenosti i slobodi vjere ili uvjerenja, osiguravajući da oni steknu vještine potrebne za senzibilan rad sa osobama koje posjećuju bogomolje ili mjesta okupljanja. I državni službenici trebaju uspostaviti dijalog sa datom zajednicom prije uvođenja pregleda ili praćenja i,⁹⁵ ukoliko je to moguće, preglede i praćenje se trebaju provoditi uz saglasnost i saradnju zajednice.

94 Za potpunije razmatranje, vidi: *Borba protiv terorizma, Zaštita ljudskih prava: Priručnik, OSCE/ODIHR* (Varšava: ODIHR, 2008), posebno str. 201-205, <<https://www.osce.org/odihr/29103>>; i: *Ljudska prava u istragama protiv terorizma: Praktični priručnik za službenike za provedbu zakona, OSCE/ODIHR* (Varšava: ODIHR, 2013), str. 34, <<http://www.osce.org/odihr/108930>>.

95 Godine 2013. u Kijevu, Ministarsko vijeće OSCE-a je pozvalo države članice da promoviraju dijalog između vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja i vladinih tijela, uključujući po potrebi i pitanja koja se tiču korištenja bogomolja i religijske imovine; Kijev, Odluka Ministarskog vijeća br. 3/13, *op. cit.*, fusnota 8.

Informacije i podaci dobiveni pregledima i praćenjem pojedinaca koji dolaze u bogomolju ili sastajalište moraju biti neophodni za svrhu za koju se prikupljaju i ne trebaju se razmjenjivati s trećim stranama koje nisu ovlaštene zakonom da primaju, obrađuju i koriste takav materijal. Nadalje, takvi podaci i informacije se moraju čuvati u vremenskim okvirima koji su propisani zakonom, nakon čega se trebaju uništiti uz potrebnu zaštitu, promptno i sigurno.⁹⁶

Kada su pretresi primjereni?

Prema međunarodnom pravu ljudskih prava, restrikcije koje nameće država trebaju što je moguće manje utjecati na slobodu vjere ili uvjerenja. Pretres bogomolje ili mjesta okupljanja je ekstremna mjera koja može duboko poremetiti život cijele vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja i poljuljati njeno povjerenje u državu kao garanta pravičnosti i poštovanja prema religijskim ili vjerskim zajednicama. Stoga se pretres mora smatrati krajnjom mjerom.

Bogomolje ili mjesta okupljanja nisu izuzeti od pretresa ako postoji dovoljno dokaza koji ukazuju na vršenje ili pripremanje krivičnog djela na tim mjestima. Međutim, pretres se treba provoditi na takav način da se što je moguće manje remete aktivnosti koje se obavljaju u bogomolji ili mjestu okupljanja. Osim toga, ukoliko to ne ugrožava svrhu pretresa, pretresi se trebaju provoditi uz saglasnost i saradnju onih koji su zaduženi za bogomolju ili mjesto okupljanja i u njihovom prisustvu. Istovremeno, državne vlasti trebaju uzeti učešća u otvorenom i transparentnom dijalogu sa religijskim zajednicama ili zajednicama sljedbenika drugih vjerovanja o kojima se radi.⁹⁷

Pretresi ili pregledi osoba koje dolaze u određenu bogomolju ili sastajalište mogu biti nužni u specifičnim okolnostima da bi se obezbijedila sigurnost, ali oni, istovremeno, mogu uzrokovati neželjene posljedice. To može uključivati stereotipe i stigmatizaciju cijele zajednice i stvaranje uzajamnog nepovjerenja između državnih

⁹⁶ *Smjernice o zaštiti aktivista za ljudska prava*, par. 87, *op. cit.*, fusnota 92. Vidi i: Konvencija za zaštitu osoba u vezi sa automatskom obradom ličnih podataka, Vijeće Evrope, CETS br. 108, 1. oktobar 1985, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/108>, i: Dodatni protokol uz Konvenciju za zaštitu osoba u vezi sa automatskom obradom ličnih podataka, Vijeće Evrope, CETS br. 1811, juli 2004, <<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/1811>>.

⁹⁷ Kijev, Odluka Ministarskog vijeća br. 3/13, *op. cit.*, fusnota 8.

vlasti i onih koji posjećuju takve bogomolje i mjesta okupljanja. Kao rezultat, pripadnici vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja mogu se osjećati uvrijeđenim i manje spremnim da sarađuju sa državnim vlastima. To nepovjerenje može srednjoročno i dugoročno dovesti do veće nesigurnosti.

Koja rodna pitanja treba uzeti u obzir kod pregleda, praćenja ili pretresa?

Mjere pregleda i praćenja, kao i pretresi, uključuju važna rodna pitanja. Na primjer, profili osoba koje treba pregledati i pratiti prilikom posjećivanja bogomolje ili mjesta okupljanja mogu biti zasnovani na stereotipnim rodnim pretpostavkama koje su diskriminatorne i nemaju veze sa stvarnim sigurnosnim izazovima. U nekim situacijama, pažnja je nesrazmjerno usmjerena na muškarce kod identifikacije i ispitivanja. U nekim drugim kontekstima, može se desiti da su žene nesrazmjerno pogođene zahtjevima za skidanje dijelova odjeće, na primjer, pokrivala za lice ili kosu, radi identifikacije. Kao posljedica tih mjera, moguće je da muškarci i žene, iz različitih razloga i u različitim prilikama, osjećaju da ih se sprečava da posjećuju bogomolje ili mjesta okupljanja. To može utjecati i na dolaske članova porodice, posebno ako dotične osobe imaju roditeljske odgovornosti.

U ovom svjetlu, države koje razmatraju moguće mjere pregleda i praćenja, kao i pretresa, trebaju biti obazrive u vezi s potencijalnom diskriminacijom na osnovu roda i, koliko je to moguće, nastojati je izbjeći i svesti na minimum kroz dijalog sa religijskim zajednicama ili zajednicama sljedbenika drugih vjerovanja. Kao opće pravilo, zahtjevi da se skinu dijelovi odjeće radi identifikacije ili sigurnosnog pretresa trebaju se obavljati od strane sigurnosnih službenika istog spola i u privatnom i zatvorenom prostoru. Državne vlasti također trebaju osigurati da osobe koje vrše pretres prostora namijenjenog određenom spolu unutar bogomolja ili mjesta okupljanja budu istog roda kao i osobe koje ga koriste.

Preporuke

Države članice

1. Države članice trebaju osigurati da politike u vezi s pregledima, praćenjem (uključujući postupke otvorenog i tajnog nadzora), kao i pretresi bogomolja i mjesta okupljanja vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja budu regulirane odgovarajućim procedurama i dokumentirane i preispitivane u redovnim intervalima. Postupci otvorenog nadzora trebaju također biti javni.
2. Države članice trebaju osigurati da politike u vezi s pregledima, praćenjem, kao i pretresi bogomolja i mjesta okupljanja vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja budu u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima ljudskih prava i sa domaćim zakonodavstvom.
3. Mjere pregleda i praćenja u bogomoljama i sastajalištima se trebaju usvojiti samo kada je to nužno i u krajnjem slučaju, trebaju biti što manje invazivne, te srazmjerne pretpostavljenoj prijetnji.
4. Pregledi i praćenje u bogomoljama ili sastajalištima trebaju se provoditi, koliko je to moguće, uz saglasnost i saradnju vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja o kojoj se radi. Prije usvajanja takvih mjera, države trebaju eksplicitno izjaviti da ne izjednačavaju nasilje i prijetnje s tom zajednicom.
5. Prije usvajanja mjera pregleda i praćenja osoba koje posjećuju bogomolju ili sastajalište, države članice trebaju obavijestiti o razlozima zabrinutosti poglavare vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja u vezi s pojedincima koji su osumnjičeni za poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje u bogomolji ili sastajalištu.

6. Prije uvođenja pregleda ili praćenja u bogomoljama ili sastajalištima, države članice trebaju uspostaviti dijalog sa religijskim zajednicama ili zajednicama sljedbenika drugih vjerovanja kako bi se utvrdilo da li je moguće prvo primijeniti manje invazivne mjere za djelotvorno rješavanje nekih sigurnosnih pitanja.
7. Kada se usvoje mjere pregleda i praćenja, države trebaju osigurati da one budu popraćene dijalogom i inicijativama koje će vratiti povjerenje zajednica u državne institucije koje je možda izgubljeno.
8. Države članice trebaju osigurati da nadležne vlasti zadužene za preglede, praćenje i pretrese u bogomoljama i sastajalištima budu educirane u pogledu vjerske pismenosti i slobode vjere ili uvjerenja. Vlasti trebaju osigurati da ovladaju vještinama koje su potrebne da bi se prema onima koji posjećuju bogomolje i mjesta okupljanja postupalo sa senzibilitetom i poštovanjem za dostojanstvo svih i za slobodu vjere ili uvjerenja.
9. Države članice trebaju razraditi smjernice s principima koje sigurnosni službenici moraju slijediti prilikom provođenja aktivnosti pregleda, praćenja i pretresa u bogomoljama i mjestima okupljanja.
10. Države članice trebaju osigurati da oni koji su zaduženi za vršenje aktivnosti pregleda, praćenja i pretresa u bogomoljama i mjestima okupljanja budu upoznati i obučeni za rješavanje potencijalnih pitanja specifičnih za muškarce i žene, uključujući različite načine na koje mogu ostvarivati svoju slobodu vjere ili uvjerenja u tim objektima.
11. Države članice trebaju osigurati da pojedinci nad kojima se provode mjere pregleda, praćenja i pretresa imaju pristup djelotvornom žalbenom postupku.

12. Države članice trebaju osigurati da informacije i podaci dobiveni putem pregleda, praćenja i pretresa osoba koje posjećuju bogomolju ili sastajalište budu obrađivani u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima o prikupljanju, zaštiti i korištenju ličnih podataka.
13. S obzirom na značajne negativne posljedice zatvaranja bogomolje ili mjesta okupljanja, države trebaju ovu mjeru usvajati samo kao krajnje rješenje, ukoliko je to nužno u datim okolnostima. Ove mjere se trebaju usvojiti tek nakon pažljivog razmatranja eventualnih alternativnih pristupa rješavanju sigurnosnih pitanja, u konsultaciji sa religijskom zajednicom ili zajednicom sljedbenika drugog vjerovanja o kojoj se radi.

Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja

14. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja se potiču da pokažu potrebni oprez u vezi sa zagovaranjem mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje, kao i aktivnostima koje predstavljaju stvarnu prijetnju po sigurnost od strane bilo koga ko posjećuje bogomolju ili mjesto okupljanja.
15. Poglavari vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja se potiču da se snažno i promptno izjašnjavaju protiv zagovaranja mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje, distancirajući zajednicu od onih vjernika koji učestvuju u takvom zagovaranju.

Civilno društvo

16. Organizacije civilnog društva se potiču da podrže nastojanja osoba na vodećim pozicijama u religijskim zajednicama ili zajednicama sljedbenika drugih vjerovanja koje se izjašnjavaju protiv zagovaranja mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje.

17. Organizacije civilnog društva se potiču da se bore protiv zagovaranja mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje, tako što će davati podršku onima koji su predmet takve mržnje.

Mediji

18. Mediji trebaju izbjegavati senzacionalističko i pogrešno predstavljanje nekih događanja u religijskim zajednicama ili zajednicama sljedbenika drugih vjerovanja. Na primjer, ne treba pretpostaviti da provođenje pregleda, praćenja ili pretresa u bogomolji ili mjestu okupljanja podrazumijeva da je religijska zajednica ili zajednica sljedbenika drugog vjerovanja umiješana u nezakonite aktivnosti. Mediji trebaju uložiti sve napore da istražuju i izvještavaju etično o takvim pitanjima kako ne bi postupke pojedinaca ili grupa prikazali kao postupke zajednice u cjelini.

4.4. Restrikcije kod preobraćanja i ograničavanja aktivnosti religijske zajednice ili zajednice sljedbenika drugog vjerovanja koje su povezane sa inostranstvom

U regionu OSCE-a, neke vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja koje nastoje preobratiti druge neprisilnim uvjeravanjem mogu postati predmetom društvenih neprijateljstava. Države članice stoga ovakve aktivnosti mogu posmatrati kao remećenje javnog reda, međureligijskog sklada i mirnog suživota. Kao odgovor na to, one mogu usvojiti mjere koje ograničavaju nastojanja na preobraćanju drugih neprisilnim uvjeravanjem ili otežati pristup pravu na preobraćanje. Sumnja prema novom sistemu religijskih praksi ili praksi uvjerenja u lokalnoj kulturi može se pojačati ako vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja ugošćuju strane misionare ili imaju veze ili matične organizacije izvan zemlje. U takvim slučajevima, odgovor države može uključivati mjere kao što je protjerivanje stranih misionara.

Šta je neprisilno uvjeravanje?

Ovaj dokument koristi termin “neprisilno preobraćanje” da označi komunikaciju i aktivnosti koje imaju za cilj preobraćanje drugih bez upotrebe sile, zastrašivanja, prijetnji i drugih nezakonitih oblika pritiska.⁹⁸ Termin “prozelitizam” se ovdje ne koristi, jer je to nedefiniran izraz koji ima negativne konotacije. Nadalje, ovaj dokument podrazumijeva da je misionar osoba čija se glavna aktivnost sastoji u svjedočenju religije i njenom promoviranju među pojedincima i/ili zajednicama koje ispovijedaju drugačiju ili ne ispovijedaju nijednu religiju, putem podučavanja, propovijedanja i drugih aktivnosti. Misionarske aktivnosti nisu ograničene na određene pojedince, grupe ili zajednice.

98 Za razmatranje termina “neprisilno uvjeravanje” vidi: Izvještaj Specijalnog izvjestitelja Ujedinjenih nacija za slobodu vjere ili uvjerenja, Generalna skupština Ujedinjenih nacija, UN Doc. A/67/303, 13. august 2012, <<https://undocs.org/A/67/303>>.

Šta je pravo na preobraćanje?

Pravo na preobraćanje, u smislu prava da se usvoji, napusti ili promijeni religija ili drugo vjerovanje, uživa apsolutnu zaštitu prema međunarodnom pravu, jer se odnosi na unutarnju dimenziju slobode vjere ili uvjerenja pojedinca (*forum internum*). Pravo da se promijeni religija ili drugo vjerovanje specifično je priznato u OSCE-ovim opredjeljenjima.⁹⁹ Odredbe koje imaju za cilj ograničavanje preobraćanja primjenom sankcija krivičnog ili građanskog prava ili otežavajućih administrativnih mjera, na primjer, tako što se zahtijeva da državni predstavnici budu obaviješteni ili da unaprijed daju odobrenje za preobraćanje, protivne su apsolutnoj prirodi prava da se usvoji, napusti ili promijeni religija ili drugo vjerovanje.

Šta je pravo da se učestvuje u neprisilnom uvjeravanju kao dio slobode vjere ili uvjerenja i slobode izražavanja?

Pojedinci imaju pravo učestvovati u neprisilnom uvjeravanju u okviru slobode vjere ili uvjerenja. Pravo da se manifestiraju religijska ili nereligijska uvjerenja uključuje i slobodu da se drugi pokušaju uvjeriti u istinitost vlastitih uvjerenja i relevantnost tih uvjerenja i pratećih praksi za smislen i ispunjen život. Zapravo, za mnoge vjernike, dijeljenje vlastitih poruka sa drugima je vjerska obaveza. Pravo na uvjeravanje drugih na neprisilan način je zaštićeno i u okviru prava na slobodu izražavanja, koja uključuje "slobodu da se traže, primaju i dijele informacije i ideje svih vrsta, bez obzira na granice, bilo usmeno, u pisanoj ili štampanoj formi, kroz umjetnost, ili putem bilo kojih drugih medija po vlastitom izboru".¹⁰⁰

Sloboda vjere ili uvjerenja također uključuje pravo da se ne slijedi nikakva religija ili uvjerenje, da se bude ravnodušan prema vjeri ili uvjerenju, te da se odbije biti izložen aktivnostima preobraćanja, i sve to uživa apsolutnu zaštitu kao dio *forum internuma*.

Pravo da se pokuša uvjeriti druge o pitanjima vjere ili uvjerenja kroz komunikaciju nije apsolutno pravo i može biti ograničeno u specifičnim situacijama, na primjer, kada su osobe posebno ranjive s

⁹⁹ Kopenhaški dokument 1990, Kijeovski dokument 2013.

¹⁰⁰ ICCPR, član 19.

obzirom na dob (na primjer, djeca u školi) ili mentalne poteškoće. Također je moguće i opće ograničenje u pogledu uvjeravanja koje predstavlja prinudu, kao i poseban pristup kod hijerarhijskih odnosa, kada podređena osoba osjeća da ne može odbiti poziv svog pretpostavljenog.

Međutim, nastojanja države da napravi razliku između prikladnih i neprikladnih aktivnosti uvjeravanja suočena su s poteškoćama i mogu imati negativan efekt na komunikaciju koja se tiču pitanja vjere ili uvjerenja. Restrikcije prava da se učestvuje u neprisilnom uvjeravanju mogu biti opravdane samo ako strogo ispunjavaju kriterije navedene u členu 18(3) ICCPR-a. To znači da “sva ograničenja moraju imati zakonski osnov, moraju težiti zakonitom cilju, trebaju biti jasno i usko definirana, moraju biti srazmjerna i ne smiju se provoditi na diskriminatoran način”.¹⁰¹ Važno je da države pruže jasne dokaze da neke takve aktivnosti predstavljaju prinudu, jer bi u protivnom obični mirni pozivi na preobraćanje u religijskim ili vjerskim stvarima mogli biti kriminalizirani ili ograničeni.

Zabrinutost u vezi sa učestvovanjem u neprisilnom uvjeravanju, posebno kada se radi o nedavno uspostavljenim i brojno manjim vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja, može biti iskorištena od strane političkih predstavnika za neopravdano ograničavanje legitimnih aktivnosti takvih zajednica u ime obezbjeđivanja sigurnosti i socijalne stabilnosti. Takve zajednice mogu biti optužene za ugrožavanje sigurnosti zagovaranjem “alternativnih istina”, a nepoželjne religijske ili vjerske tvrdnje se mogu doživjeti kao “vrijedanje vjerskih osjećanja” i nespojive s tradicionalnim vrijednostima i normama datog društva. Usljed toga, one mogu biti podložne nedopustivim restrikcijama njihovog prava na slobodu vjere ili uvjerenja. Pojedinci ili zajednice koje uzimaju učešća u neprisilnim nastojanjima da uvjere druge mogu biti izloženi predrasudama, sumnji i negativnim stereotipima, što može dovesti do neprijateljstva i nasilja prema njima.

Država ima dužnost osigurati zakonski i društveni okvir u kojem se mogu u potpunosti ostvarivati prava na preobraćanje i neprisilno

101 Izvještaj Specijalnog izvjestitelja Ujedinjenih nacija za slobodu vjere ili uvjerenja, par. 28, *op. cit.*, fusnota 98.

uvjeravanje. To uključuje obavezu da se zaštiti pravo pojedinca na preobraćanje (prihvatanje, napuštanje ili promjena vjere ili uvjerenja), kao i da se pojedinci i zajednice koje učestvuju u neprisilnom uvjeravanju zaštite od nasilja, zastrašivanja, uznemiravanja i diskriminacije.

Sloboda vjere ili uvjerenja neizbježno je povezana sa izloženošću novim idejama i mogućnosti da se dijele i primaju informacije. U svjetlu sve većih mogućnosti za komunikaciju koje sada postoje, uz prateće promjene u reagiranju i udruživanju koje uzrokuju, država i drugi relevantni akteri trebaju nastojati promovirati sigurnost i društvenu koheziju utemeljene na pluralizmu vjera ili uvjerenja. U razmatranju odgovora države na “neizbježne posljedice pluralizma”, Evropski sud za ljudska prava navodi da “uloga vlasti u takvim okolnostima nije da uklanja uzroke tenzije eliminacijom pluralizma, nego da osigura da se suparničke grupe međusobno toleriraju”.¹⁰²

Također treba spomenuti da, u reakciji na preobraćanja, može doći do remećenja javnog reda, kao što su pobune od strane dominantnih ili utjecajnih religijskih zajednica ili zajednica uvjerenja koje se mogu osjetiti ugroženim pojavom ili rastom drugih zajednica. U tom pogledu, države trebaju osigurati da pitanja javnog reda ne budu pod utjecajem orkestriranih protesta ili pretjeranih reakcija na navodne provokacije, što bi moglo dovesti do proizvoljnog ili neopravdanog ograničavanja legitimnog manifestiranja slobode vjere ili uvjerenja.

Šta se može učiniti da se ublaže sigurnosne preokupacije u vezi sa stranim osobama ili vjerskim osobljem koje učestvuje u aktivnostima preobraćanja?

U većini slučajeva, stvarna sigurnosna pitanja nisu izazvana učešćem stranih osoba ili vjerskog osoblja (“strani misionari”) u aktivnostima preobraćanja, čak iako se smatraju uvjerljivim u uvjeravanju i utjecajnijim od lokalnih vjernika.

Ne treba zabranjivati određenim osobama da ulaze ili žive u nekoj zemlji na osnovu njihove vjere ili uvjerenja, osim ukoliko takva osoba nije u svojoj prošlosti imala jasne aktivnosti prinudnog preobraćanja,

102 *Serif v. Grčka*, Evropski sud za ljudska prava (Apelacija br. 38178/97, presuda od 14. decembra 1999), par. 53.

učešća u zagovaranju mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje ili dokaze da se planira uključiti u takve aktivnosti u toj zemlji. Kada su potrebne vize, pravila koja se odnose na posjetioce su obično sveobuhvatna i detaljna i omogućavaju analizu ponašanja podnosioca zahtjeva u njihovoj zemlji. Obično su takve mjere dovoljne da se riješe sva pitanja u vezi sa stranim osobama, uključujući i vjersko osoblje. Može se provesti i dodatna analiza pojedinačnih zahtjeva za vizu kako bi se zadovoljili svi sigurnosni aspekti, ali općenita zabrana posjeta za sve strane vjerske službenike ne bi zadovoljila uvjet nužnosti.

Preporuke

Države članice

1. Sigurnosne preokupacije država članica ne trebaju se koristiti kako bi se ograničilo pravo pojedinaca da se preobrate (prihvate, napuste ili promijene religiju ili drugo vjerovanje), koje je zaštićeno međunarodnim pravom u apsolutnom smislu. S obzirom na to, krivične, građanske i administrativne mjere koje sprečavaju ili otežavaju preobraćanje trebaju biti ukinute.
2. Države članice trebaju osigurati da preobraćenici budu zaštićeni od nasilja, uznemiravanja, zastrašivanja ili diskriminacije kako bi bili slobodni da u potpunosti uživaju svoju slobodu vjere ili uvjerenja.
3. Države članice moraju osigurati da sve restrikcije prava pojedinaca i vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja da učestvuju u radnjama neprisilnog uvjeravanja zadovoljavaju sve kriterije navedene u članu 18(3) ICCPR-a (na primjer, ako postoje dokazi da se takve aktivnosti provode prinudno ili da predstavljaju poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje).
4. Države članice se potiču da podrže napore vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja da razriješe bilo kakve zabrinutosti ili tenzije u vezi sa aktivnostima preobraćanja putem dijaloga i saradnje.
5. Države članice trebaju osigurati da službenici za provedbu zakona i sigurnost dobiju relevantnu obuku kako bi se osiguralo da poštuju pravo pojedinaca da se preobrate i njihove pokušaje da preobrate druge neprisilnim uvjeravanjem.

6. Države članice ne trebaju ograničavati ulazak ili boravak stranih osoba u zemlji, uključujući vjersko osoblje, na osnovu njihove vjere ili uvjerenja, osim ako takva osoba nije u svojoj prošlosti imala jasne aktivnosti prinudnog preobraćanja, učešća u zagovaranju mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje ili ako postoje dokazi da je planirala uzeti učešća u takvim aktivnostima u toj državi. Svako ograničavanje ili oduzimanje prava na ulazak ili boravak moraju se provoditi potpuno u skladu sa državnim zakonom.

Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja

7. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, uključujući poglavare tih zajednica, trebaju prihvatiti da je preobraćanje sastavni dio slobode vjere ili uvjerenja koja uživa apsolutnu zaštitu, kao i prelazak sa religijskog uvjerenja na ateistička ili agnostička gledišta, i obratno.
8. Poglavari vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja se trebaju uzdržavati od pozivanja na ograničavanje prava na preobraćanje na osnovu očuvanja tradicionalnih vrijednosti i osiguravanja društvene kohezije.
9. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja se potiču da razvijaju načine komuniciranja o svojoj religiji ili vjerovanju kojima se poštuje sloboda vjere ili uvjerenja koji su senzibilni na kulturni i društveni kontekst u kojem se primjenjuju, te da obučavaju vjernike da komuniciraju poštujući izbore drugih.
10. Religijske ili vjerske zajednice, ili međureligijska tijela ili vijeća, potiču se da razrade dobrovoljne kodekse ponašanja ili vodeće principe o tome kako dijeliti svoju religiju ili vjeru na neprisilan način.

11. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja potiču se da sva pitanja ili tenzije u vezi s preobraćanjem rješavaju kroz dijalog i saradnju u formalnim i neformalnim aktivnostima. Države se pozivaju da podrže ovakva nastojanja.

Civino društvo

12. Organizacije civilnog društva se potiču da podrže nastojanja vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja na rješavanju svih pitanja ili tenzija u vezi sa preobraćanjem kroz dijalog i saradnju.
13. Organizacije civilnog društva se potiču da podrže nastojanja vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja da razrade dobrovoljne kodekse ponašanja ili vodeće principe o tome kako dijeliti svoju religiju ili vjerovanje na neprisilan način.
14. Organizacije civilnog društva se potiču da obrate pažnju na situaciju preobraćenika koji su izloženi riziku od nasilja, uznemiravanja, zastrašivanja ili diskriminacije i da im ponude odgovarajuću podršku kako bi u potpunosti mogli ostvarivati svoju slobodu religije ili drugog vjerovanja.

Mediji

15. Javni i privatni mediji se potiču da pružaju tačne i nepristrasne informacije u vezi sa aktivnostima preobraćanja, uključujući prava preobraćenika da uživaju svoju slobodu religije ili drugog vjerovanja.

